
Sant Joan i els Elois de Prats de Lluçanès

De mitjans del segle XIX a mitjans del segle XX

Annex 1

LES FESTES DE SANT JOAN I ELS ELOIS

Francesc Xavier Cortada i Jordà

Prats de Lluçanès, juny de 2022

Índex

1. La Bonaventura	3
2. La Marxa de les Torxes	6
2.1 L'àguila de cal Joan i els dracs de cal Puig, figures expectants de la Marxa de les Torxes	6
3. Sant Eloi	8
3.1 La figura de Sant Eloi	8
3.2 La llegenda de Sant Eloi	9
3.3 Goigs de Sant Eloi	9
3.4 L'altar de Sant Eloi de Prats de Lluçanès	10
4. El Contrapàs	11
4.1 Els seus orígens són un misteri	11
4.2 El context del contrapàs enfront la sardana	21
4.3 El contrapàs de Prats de Lluçanès	21
4.3.1 Un document del segle XVIII	22
4.3.2 Els primers escrits sobre el ball del Contrapàs de Prats de Lluçanès	23
4.3.3 Sobre el ball del contrapàs que Josep M. Vilarmau explica a Joan Amades en una carta el 27 de desembre de 1944	27
5. La Corrida dels Elois	29
5.1 Sobre els guiatges i com anaven guarnits	33
5.2 Tres relats de com els seus autors vivien les corrides dels Elois a mitjans del segle XIX i primers del segle XX	41
5.2.1 Joan Piniella i Fumaña (Prats de Lluçanès, 1801-1886, cirurgia)	41
5.2.2 Manel Piniella i Roca (Prats de Lluçanès, 1841-1920, secretari de l'Ajuntament de Prats de Lluçanès)	41
5.2.3 Josep M. Vilarmau i Cabanas (Santa Maria de Merlès, 1900 – 1943, propietari d'Escrigues)	43
6. Qui eren els traginers?	45

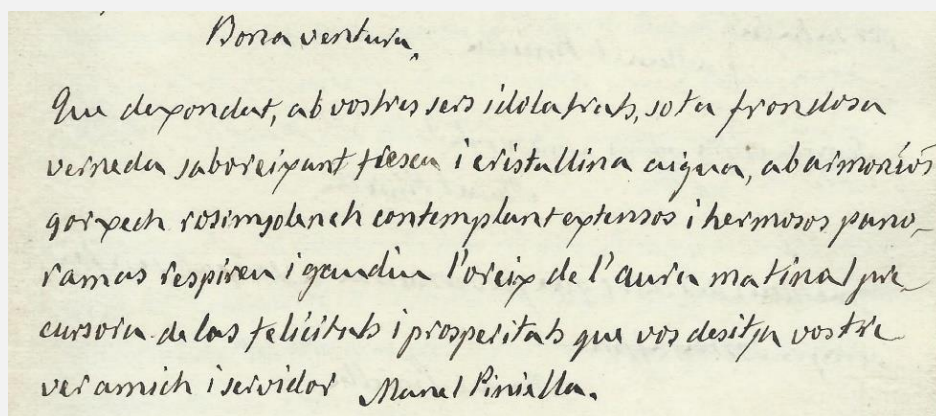
ANNEX DE LES FESTES DE SANT JOAN I ELS ELOIS

Ens ha semblat interessant d'acompanyar la narració de Sant Joan i els Elois amb aquest annex, per conèixer millor tots aquells vells costums que es feien a Prats de Lluçanès i donar la visió d'aquelles persones que els havien viscut.

1. La Bonaventura

Sobre la Bonaventura, tenim un fragment d'una carta¹ de Manel Piniella, de l'any 1915, que ens diu:

"Bonaventura. Que dexondat, ab vostres sers idolatrats, sota frondosa verneda saboreixant fresca i cristallina aigua, ab armoniós gorxech rosinyolench contemplant extensos i hermosos panoramas respireu i gaudiu l'oreix de l'aura matinal precursora de las felicitats i prosperitats que vos desitja vostre ver amich i servidor. Manel Piniella"

Cartes familiars (AFP).

Un altre personatge que coneix molt bé les festes de Sant Joan i els Elois de Prats de Lluçanès és Josep Maria Vilarmau, que pels voltants dels anys 1930, ens diu:

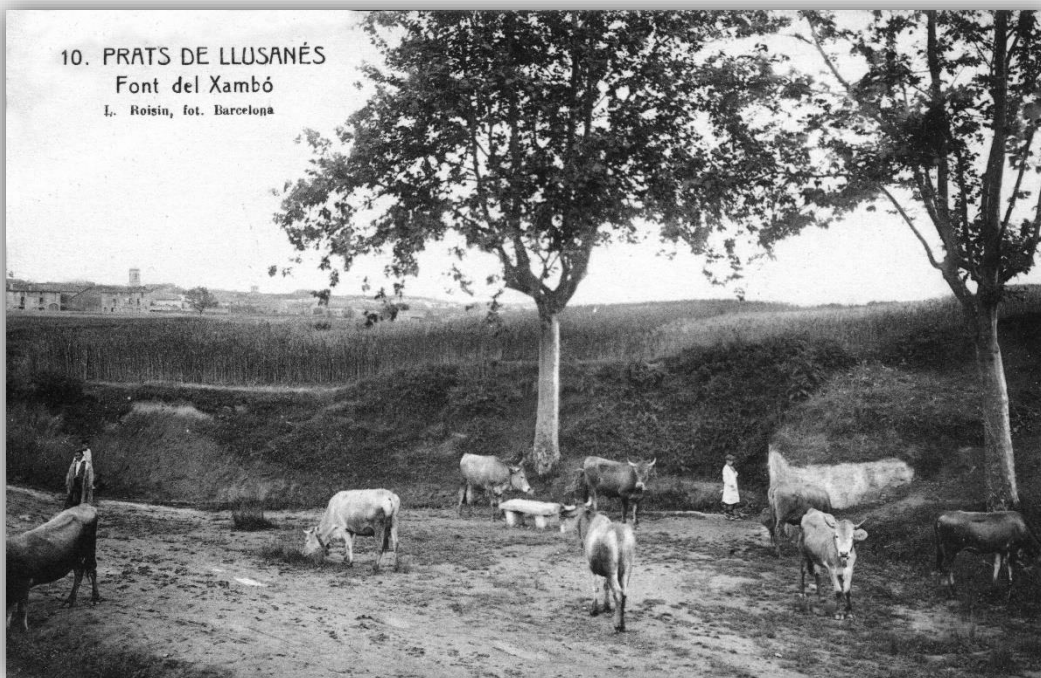
"Al revés de tota l'encontrada del Lluçanès, que en la vigília de St. Joan a la vesprada encenen un foc en cada cim i en cada recó de ses valls i fondalades, convertint la nit quieta en una deu de joia i cridadissa que surt de la fosca esmorteïda d'ací i d'allà per les cents fogueres que brillen dintre de la nit, veu, al revés de sa comarca, on en aquella vetlla corren les mosses i fadrins a provar els seus sortilegis que a la fi i al cap sempre els diuen lo que ells i elles volen, i cobejant sa població més important i sa capital alhora, fa ses sortilegis al matí al sortir tothom a prendre la bonaventura y ses foguerades a la vesprada del jorn de St Joan.

Crec jo que la vila de Prats té, o més bé tal volta ha adoptat, eixa costum per celebrar la vigília de les festes amb que honra a St. Eloi, patró dels carreters i traginers, quina festa – la mes bella que celebra Prats de Lluçanès – solemnitza i fa aqueixa vila riallera el bell l'endemà de St. Joan. És mes aviat doncs – a ma pobra opinió – que per afegir un nou número al programa de festes de St. Eloi de temps ja immemorial, fa la seva bonaventura i ses foguerades tradicionals en el matí y vetllada de St Joan respectivament diferent de sa comarca.

Dejorn del matí de St. Joan, tot just el sol apunta surt casi bé es pot dir tot el poble a prendre la bonaventura. Per això s'espargeixen les famílies, jovent i fadrinalla per

¹ PINIELLA I ROCA, Manel. Caixa 2, Lligalls de Manuel Piniella 06, Models de carta 01 (AFP).

les fonts que rondinen a l'entorn, a ple camp, essent entre aquestes la més freqüentada i més tradicional la dita Font de les Coves, bell paratge entre pollancs que tot rialler guaita a sol ixent. La costum i tradició obliga a menjar coca i llonganissa als visitants que en aquella hora matinal es deixen caure a la font.”²

Font del Xambó, a primers del segle XX, on es pot veure un ramat de vaques pasturant amb tres vailets que les cuiden, dos a la banda esquerra i un davant mateix de la font. Al fons es pot veure el carrer de la Roca d'Ambràs i la silueta del campanar de l'església parroquial. (foto postal de L. Roisin, cedida per Pere Mestre i Boix, AMPLI).

La pradenca Maria Cirera, l'any 1987, ens explica que:

“... en temps immemorial podia haver sigut d'un principi com una superstició (tractant-se d'aquestes dates) i que al llarg dels anys esdevingués un costum que perduraria fins a quedar com un acte més de les festes de Sant Joan. Se'n deia anar a “Prendre la Bonaventura a la Font de les Coves”, i consistia senzillament en atansar-se de bon matí d'aquesta diada i menjar-hi un xic de pa amb xocolata i veure's un got d'aigua (...) De gresca sana no n'hi mancava i es manifestava amb més força pel camí de retorn, entre el murmur dels grans, les cançons i rialles del jovent i els crits d'enjogassament de la mainada. Amb aquesta animació es feia entrada a la vila, contagiant l'alegria i bon humor als vilatans que s'havien quedat a casa, preludiant-los unes bones festes.”³

Mossèn Antoni Griera i Gaja, natural de Sant Bartomeu del Grau (17/1/1887), un cèlebre personatge, també ens parla de les dues nits més rellevants del calendari popular. Potser essent seminarista a Vic, va veure aquest vell costum de prendre la bonaventura en algun indret del Lluçanès.

“Dues nits de l'any tenen un singular encant: la nit de Nadal i la nit de Sant Joan; són dues nits dolces, dues nits santes, en les quals l'element sobrenatural hi ha posat

² VILARMAU i CABANAS, Josep M. Generalitat de Catalunya, Cultura Popular, quadern 1.1.1.152, caixa 420, sobre 3 (DGCPA, Arxiu Vilarmau).

³ CIRERA i PLANTALAMOR, Maria. “Costum perdut”. *L'Estel del Lluçanès* (novembre, 1987).

tota la seva bellesa. Són les nits de naixença: la del Salvador del món i la del seu Precursor... A Ripoll la confraria dels Àngels acostumava, el dia de Sant Joan, d'anar a prendre la bonaventura, acompanyada d'orquestra, i compareixia a casa del paborde de pagès a menjar sopes amb llet (...) En molts indrets es conta que mai no s'ha pegat foc a cap casa ni paller durant la revetlla de Sant Joan. Sembla que els focs siguin una crida per prendre la bonaventura la següent matinada. ”⁴

A la ciutat de Barcelona també s'anava a prendre la Bonaventura. L'any 1877 Francesc Maspons, que també va estar al Lluçanès l'any 1893⁵, en resposta a un escrit del seu amic Mattia di Martino, titulat *Usi e credenze popolari siciliane*, li escriu una narració titulada *La fiesta de San Juan*, i diu:

“En la Rambla se colocan las vendedoras de flores, y especialmente las de la característica albahaca, y en el paseo de Gracia las mesas de agua fresca e indispensables tortas. En el es donde a media noche acuden todas las comitivas y allí es de ver la zambra y jaleo que se arma con los cantares y músicas, las bromas y bailes y el jolgorio que en común se mueve, hasta el amanecer, que se desparrañan por la montaña à buscar las fuentes de rica agua, a las cuales acuden presurosas las alegres muchachas en busca de la buenaventura.

Y es fama, así en la ciudad como en el campo, que toda muchacha que vaya a buscarla se casa con el primer hombre que encuentra al salir del recinto de su casa o muros...

En aquellos alegres lugares... y después de bebida el agua de la buenaventura y refrigerado el estómago con un buen almuerzo, cuando el sol comienza à calentar, se vuelven las comitivas a sus respectivas casas, llevando ramajes de cañas, que los vecinos de poblaciones rurales colocan en sus puertas, dejándolas allí todo el día en señal de haber estado en la fiesta.”⁶

Una altra curiositat sobre aquest costum és el que ens descriu Jordi Serra Massansalvador, quan diu, referent a la festa de Sant Joan d'Olesa de Montserrat:

“Després de presenciar, en el propi barri, la foguera de Sant Joan, i tenir part en la imprescindible escalivada de patates en el caliu que en restava, vers el capvespre de la vigília festosa del Sant Precursor, moltes famílies olesanes es desplaçaven cap a les voreres del Llobregat, per tal de banyar-se en el riu, al punt de les dotze de la nit; deien que aquest bany, en aquestes circumstàncies, feia la sort de la persona. Després del bany collien algunes canyes verdes amb el seu fullam, portant-se-les per col·locar-les dretes a banda i banda del portal de ses cases, per tot el dia de Sant Joan, festa major de la vila; en tal diada tots els transeünts, olesans autèntics, en veure l'ornamentació de molts portals amb les canyes verdes, no podien passar de llarg sens fer l'innocent comentari: –Els d'aquesta casa, enguany, també han anat a prendre la bonaventura!”⁷

⁴ GRIERA, Antoni. “Litúrgia popular”. *Butlletí de Dialectologia Catalana*, Barcelona, 1930 (pàg. 67 a72).

⁵ MASPONS i LABRÓS, Francisco de S. “Excursió a Sant Jaume de Frontanyà”. *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*. Any V, núm. 18, (juliol-setembre 1895) (pàg. 129 a 143).

⁶ MASPONS i LABRÓS, Francisco de S. “La fiesta de San Juan. Carta escrita al distinguido escritor siciliano sign. Mattia di Martino”. *Revista històrica*, Any IV, Barcelona (maig i juny, 1877) (pàg. 160 a 164).

⁷ SERRA i MASSANSALVADOR, Jordi. *Cultura popular del Montserrat. A partir de textos recollits per Pau Bertran i Bros*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003 (pàg. 36 i 37).

2. La Marxa de les Torxes

Josep Maria Vilarmau explica molt bé el que passava en aquesta celebració:

“Al vespre, ja nit closa estones ha, es fa la passada de les antorxes per tot el llarg del carrer major. Tothom sap a Catalunya com es fa la passada en eixos pobles i viles arreu escampats, però la que es fa en eixa vetllada a Prats de Lluçanès es bon tros diferent de les diverses que jo he vist en altres indrets. Dintre la fosca es reuneix el poble al bell capdamunt de l'esmentat carrer. En eix acte hi col·laboren amb més cavalls, mules i guiatges, els traginers i carreters que l'endemà celebren la seva festa de St Eloi. Tots ells a cavall de ses animals porten unes atxes de vent⁸ amb les quines il·luminen fantàsticament el seu entorn. Als primers acords de la música emprenen amb ses cavalleries, que amb prou feines poden retenir, carrer avall en un anar i venir esbojarrat que encara fa mes fantàstic la llum bellugadissa i incerta dels blandons⁹. Al darrera seu segueix el poble en apinyada comitiva. Carrer avall arriben a la plaça Vella o de St. Jaume. Una volta allí encenen una gran foguera, la foguera de St. Joan al bell mig de la plaça i a l'entorn d'ella es desfà el Contrapàs que encara ballen una bona colla de vells i algun jovent.”¹⁰

Ens explica com es fa la passada de les torxes a Prats i diferencia les passades que es fan “en eixos pobles i viles arreu escampats”, on tots ells tenen semblances, però “la vetllada a Prats de Lluçanès es bon tros diferent”. La passada dels Elois o dels traginers, amb tots els seus ingredients, tal com ja hem explicat en la narració de *Sant Joan i els Elois*, amb participació de cavalleries i ball del contrapàs, és única a tot Catalunya. També deixa clar que la foguera que els traginers encenen a la plaça de Sant Jaume és la foguera en honor a Sant Joan i que a diferència del que es fa arreu del país que s'encén per la vigília de Sant Joan, a Prats s'encén l'endemà, per la vigília de la celebració de la festa de Sant Eloi.

2.1 L'àguila de cal Joan i els dracs de cal Puig, figures expectants de la Marxa de les Torxes.

Tot i que aquestes figures de ferro no tenen res a veure amb la Marxa de les Torxes ni amb les festes de Sant Joan i els Elois, sí que ens les podem imaginar com uns personatges mitològics que aquella nit observen meravellats el pas de la comitiva dels traginers i, com tots els pradencs, també volen formar part de la festa.

La simbologia que representen els animals en el poder social, eclesiàstic o militar, el veiem reflectit en la major part dels estrats socials de totes les èpoques. El drac a Catalunya és un símbol de protecció que vetlla pel coneixement i la il·luminació i així el veiem en els balcons de les cases, en les esglésies i també a les portes i finestres.

L'altre element, molt interessant, que podem descriure és el que hi ha a la balconada de la casa de cal Joan i que com a patrimoni pradenc caldria posar en valor, ja que probablement estigui a cavall dels segles XVIII i XIX. L'àliga sempre ha estat considerat

⁸ Atxa de vent: Espècie d'antorxa amb ble gruixut d'espart quitranat, que resisteix bé al vent sense apagar-se (IEC, DCVB).

⁹ Blandó o brandó: Atxa de cera d'un sol ble. “*Tortes, ciris e brandós per vendre*” (doc. a. 1296, RLR) (IEC, DCVB). Refranys populars: *Moltes candelas fan un ciri i molts ciris un blandó*. <http://elrefranyer.com/> (9/6/2021).

¹⁰ VILARMAU i CABANAS, Josep M. Generalitat de Catalunya, Cultura Popular, quadern 1.1.1.152, caixa 420, sobre 3 (DGCPA, Arxiu Vilarmau).

l'emblema suprem dels déus i guerrers. És el símbol de la majestuositat, valentia i inspiració espiritual.

En la iconografia cristiana, com a au matadora de serps, resumeix la victòria de la llum sobre les potències de la foscor¹¹. En el Tetramorf¹² l'àguila correspon a Sant Joan Evangelista, i a la Bíblia és l'emblema de l'omnipotència de Déu i del poder de la fe. La serp, segons la Bíblia, és la més astuta de totes les criatures creades per Déu, representa el diable i així va ser castigada i ha de caminar de cap per avall i menjar la pols al llarg de tota la seva vida.

Detall de la balconada de cal Joan, vella casa de traginers, per on passa la *Marxa de les Torxes*, on es veu l'àguila duent una corona i amb la serp a la boca. L'àliga de Valls (s. XVII-XVIII), per exemple, a la vigília de Sant Joan era l'única figura que se li permetia ballar a l'interior de l'església. Una altra àguila famosa és la de la Patum de Berga, per Corpus (s. XVIII) (AFXCJ).

Carrer Major, amb la casa de cal Puig a la dreta amb la típica balconada presidida pels dos dracs (AFXCJ).

¹¹ RVM, "L'àguila". Pàgina web *Més llum*. Els símbols. http://www.rvm.cat/el_aguila.htm (23-04-2021).

¹² Tetramorf: Composició iconogràfica composta per quatre elements. La més coneguda és la cristiana identificada amb els quatre Evangelis: Mateu (l'àngel), Marc (el lleó), Lluc (el bou) i Joan (l'àguila).

3. Sant Eloi

3.1 La figura de Sant Eloi¹³

Eloi o Eligi (Chaptelat, Llemosí 588 – Noyon, 660) fou conseller reial i orfebre. Va ser un personatge gairebé llegendari. La tradició afirma que els seus pares eren uns angloromans que vivien a la Gàl·lia. Reconegut orfebre i alt funcionari de la cort dels reis merovingis. Com altres sants d'ascendència occitana i francesa (Baldiri, Grau, Gregori, Lluís, Martí, etc.), la seva fama i devoció aviat va traspasar els Pirineus i s'estengué ràpidament per la península Ibèrica, Itàlia i Alemanya sobretot. El nom llatí seria "Eligius", del qual procedeix la forma "Eligio" que ve a significar "elegir". El seu nom recupera el missatge que fou l'elegit, el predestinat per a tasques importants. En català es conserva aquest refrany que així ho testimonia: "*Sant Eloi, quan era xic era noi, i quan va ser gran va ser gegant*"¹⁴. És venerat com a sant per l'Església catòlica i és patró, arreu d'Europa, de nombrosos oficis relacionats amb els metalls o els animals que duen ferradures. A banda i banda del Pirineu català esdevingué el protector dels traguiners de l'alta muntanya, funció que a la resta del país tenia sant Antoni Abat.

A Catalunya hi hagué confraries estables a Berga, Besalú, Camprodon, Cervera, Manresa, Montblanc, Olot, Ripoll, Tarragona, Valls, etc. A Barcelona (1380) tingué també especial importància la casa gremial, al carrer del Regomir, i la capella que tenien al convent del Carme, que posseïa un retaule de Jaume Huguet sobre aquesta advocació. Diversos museus i esglésies de Catalunya, d'Espanya i d'altres països europeus conserven imatges i retaules en els quals se'l veu fent l'ofici de ferrar un cavall.

Retaule de Sant Eloi, de Pere Nuyes, 1526-1529 (MNAC).

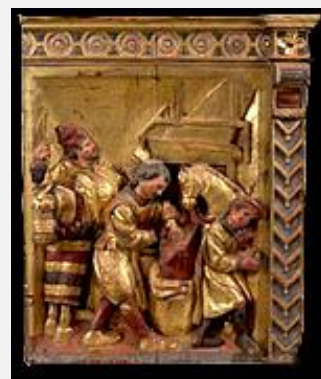
¹³ VILA i MEDINYÀ, Pep. *La força plàstica del boix de les cobles setcentistes olotines en honor al gloriós bisbe i confessor Sant Eloi*. Pàgina web Vademècum. Enllaç: <https://mariatoldra.com/2018/09/26/la-forca-plastica-del-boix-de-les-cobles-setcentistes-olotines-en-honor-al-glorios-bisbe-i-confessor-sant-eloi/> (5/6/2021).

¹⁴ Una altra dita popular diu: "*Sant Eloi, quan era xic era noi, de mitjà va ser manyà, de mitjancer va ser serraller i de gran va ser sant*".

3.2 La llegenda de Sant Eloi

La llegenda diu que Sant Eloi era argenter, i anant pel món es trobà un jorn amb una ferreria on hi havia un rètol que deia: “*Mestre de mestres*”; i volent donar una lliçó al pretensió ferrer, s’hi llogà com a fadrí. Un dia s’hi presentà un noble amb un formós cavall per a que el ferressin, i l’amo ho encarregà al sant, i aquest agafà el botavant, eixí al defora i, amb gran esfereïment de tots, tallà la pota al cavall i anà a ferrar-la amb tota comoditat a la botiga; després de posada la ferradura amb tota cura, tornà a enganxar la pota a l’animal, que no havia donat senyal d’haver-se’n sentit.¹⁵

Miracle del cavall ferrat (s. XVII)
(Retaule conservat al Museu parroquial de Sant Esteve d’Olot).

3.3 Goigs de Sant Eloi

A sant Eloi, sovint se’l representa amb robes i accessoris de bisbe, amb una enclusa i martell encerclats per una corona o amb eines d’orfebre; amb ferradures a la mà, ferrant un cavall; amb una església a les mans o bé amb una sella de muntar. Tot són atributs de la seva etapa com a ferrer, que com veiem apareixen en el rerefons del gravat olotí.¹⁶ A Catalunya hi ha moltes poblacions amb els goigs de Sant Eloi com a patró dels traguers.

A la Pobla de Lillet, on tenen uns goigs de Sant Eloi com a patró dels traguers, hi ha el costum, a l’igual que a Prats de Lluçanès, “*de portar al cabestre una medalla grossa de llautó amb un Sant Antoni de Pàdua gravat, i altra a la manteta brodat amb fil d’estam.*”¹⁷

Capçalera dels goigs en honor de Sant Eloi, patró dels traguers, que es canten a la Pobla de Lillet (AFXCJ).

Cobles setcentistes, al gloriós bisbe i confessor Sant Eloi (Olot, finals del s. XVIII).

¹⁵ OLLÉ i PINELL, Antoni. Llegendes de Sant Eloi. Arxiu de Tradicions Populars, Vol. I, director: Valedri Serra i Boldú (pàg. 26)

¹⁶ VILA i MEDINYÀ, Pep. La força plàstica del boix de les cobles setcentistes olotines en honor al gloriós bisbe i confessor Sant Eloi. Pàgina web Vademècum, de Maria Toldrà:

<https://mariatoldra.com/2018/09/26/la-forca-plastica-del-boix-de-les-cobles-setcentistes-olotines-en-honor-al-glorios-bisbe-i-confessor-sant-eloi/> (5/6/2021).

¹⁷ RAGUER, Tomàs i VILARRASA, Salvador. Els traguers. Scriptorium, 1928, números 67 i 68.

3.4 L'altar de Sant Eloi de Prats de Lluçanès

La primera referència escrita que hem trobat d'un altar dedicat a l'advocació de sant Eloi és en una capella lateral de l'església de Sant Vicenç de Prats de Lluçanès, en una visita pastoral que va fer José Sala, vicari general capitular del Bisbat de Vic, el dia 22 d'octubre de 1816.¹⁸ En aquesta visita es diu: *"Nos D José Sala Canónigo Arcediano Primera Dignidad de la Santa Yglesia de Vich, Vicario Genl. Capit^l. Sede vacante¹⁹ dl c. (de la catedral). Habiendo visitado la Yglesia parroquial de S. Vicente de Prats de Llusanés, de la qual es Rector el R. Francisco Mirambell Pbro... proveemos lo siguiente. 1º Habiendo observado que las rejas del confesionario del Altar de San Aloy y de uno de los que hay en la capilla de N^a S^a de los Dolores tiene los agujeros demasiado grandes, mandamos que se conpongan las que hay actualmente o se pongan otras arregladas a la costumbre de este obispado."* Tot i que no en tenim més dades, la seva lectura ens pot donar indicis que potser l'altar ja feia anys que s'havia bastit, segurament al llarg del segle XVIII.

En una segona visita pastoral se'n torna a parlar. En aquella ocasió és a càrrec del bisbe de Vic, Juan José Castañer, el dia 24 de juny de 1860, que diu: *"Nos Dⁿ. D. Juan José Castañer y Ribas, por la gracia de Dios y de la Sta. Sede Apostólica Obispo de Vich, Delegado Apostólico de los Abadiatos de Montserrat y de Ripoll, del Consejo de S. M. ... Habiendo visitado la Iglesia parroquial de S. Vicente de Prats de Llusanés, de la que es Rector el Rdo. D. Sebastian Obradors... proveemos lo siguiente... 3º Que se retire o recomponga el confesionario del altar de S. Eloi que está muy estropeado, poniéndole, si se rehabilita, rejillas de hoja de lata con agujeros pequeños."*

Mossèn Valls també parla de l'altar de Sant Eloi, però no ens informa de la data de construcció. El seu escrit ens diu *"Enrajolada l'iglesia en temps de dit Obradors (1859-1891), se deixaren les tombes que poso a continuació. Entrant a ma dreita en l'altar de Sant Eloy hi ha la tomba de cal Xunet..."*²⁰

Per tornar a veure algun document de l'altar de Sant Eloi, ens hem de remuntar al segle XX. És interessant un document, en forma d'esborrany, que la parròquia va adreçar a l'ajuntament després d'acabada la guerra civil, quan informa dels danys causats per la *Revolució*. Encara s'esmenta l'altar de Sant Eloi en alguns inventaris de la parròquia en anys posteriors, fins a finals dels anys 1940.

Imatge de Sant Eloi de l'església de Sant Vicenç de Prats de Lluçanès, d'uns 20 cm. d'alçada, amb l'enclusa, atribut del sant, que anava fixada a una bacina. Aquí hem reconstruït la imatge sobre la bacina (guix, potser del s. XIX, APPLI).

¹⁸ *Llibre de visites pastorals de Sant Vicenç de Prats de Lluçanès (1724-2016)* (APPLI).

¹⁹ En el llibre posa *"Sede vacante"*. Efectivament el bisbe anterior era Francesc de Veyán Mola (1783-1815). Quan va deixar la seu episcopal, aquesta va quedar vacant fins que no van nomenar el seu successor, Ramon Strauch i Vidal (1816-1823), frare franciscà, amb una activitat política antiliberal i absolutista. Mort pels seus rivals polítics al final del Trienni liberal el 15 d'abril de 1823 (APPLI).

²⁰ VALLS i BOFARULL, Josep. *Prats de Llusanés. Resum històric*, Ajuntament de Prats de Lluçanès, 1988 (pàg. 23).

4. El Contrapàs

Un dels elements més singulars i emblemàtics que intervenen en la festa de Sant Joan i els Elois, és el ball del Contrapàs; és per això que en aquest annex ens hem atrevit a ampliar la seva explicació, amb la intenció de donar a conèixer algunes pinzellades d'aquest ball tant popular i de temps remots, que encara avui és força enigmàtic, i convidar a mantenir una tradició centenària que és motiu d'orgull per a tothom.

Tanmateix, som conscients de la dificultat que comporta, com veureu, entrar en un món força desconegut i, a més, al no ser experts en balls tradicionals ni especialistes musicals, ens hem de refiar de les informacions publicades fins avui, apuntant allò que diuen els entesos i intentar contextualitzar històricament el ball del Contrapàs de Prats de Lluçanès. Tot i que imaginem que el ball que van importar aquells primers pradencs seria força diferent al que es balla actualment, ens podem sentir orgullosos d'haver-lo recuperat, essent dels pocs llocs on encara es continua ballant. És la penyora que s'ha de pagar a vegades per conservar les tradicions.

Efectivament, a la festa de Sant Eloi o dels Elois, coneguda per la festa dels traginers, que fa molts anys que se celebrava també en poblacions més grans que la nostra, hi havia d'haver uns ingredients bàsics: l'ofici dedicat a Sant Eloi, patró dels traginers; la benedicció dels animals davant la plaça de l'església, amb passada i corrida inclosa i un tercer element que en altres llocs no hi era, el ball del contrapàs. A Prats de Lluçanès, la celebració d'aquesta festivitat, es pot dir que era completa.

4.1 Els seus orígens són un misteri

Quan es parla del contrapàs, molts es pregunten si els seus orígens poden tenir alguna reminiscència hel·lènica o romana i d'aquí es passés a pràctiques litúrgiques cristianes²¹. Parlem de molts segles enrere, però la seva semblança coreogràfica és similar. A grans trets, de tot el que ens ha arribat fins avui, els dansaires formen una renglera i són dirigits per un capdanser, el seu moviment bàsic el formen multitud de passos i cadències, avançant i retrocedint, amb ritmes diferents, a vegades amb girs i sempre acabant al mateix punt de partida.

Si ens remuntem al seu origen, el més probable és que la dansa s'acompanyés amb un text narratiu, propi de cada estament social o religiós, segons l'època. El text que acompanya el contrapàs de casa nostra, ja a l'època moderna (s. XIX), és la lletra que narra la Passió de Crits, conegut com el Divino. D'aquests textos impresos en circulaven moltíssims a cada zona geogràfica que tenien el costum de ballar el contrapàs. Això ens demostra la gran popularitat que hi havia arreu.

Per continuar la nostra narració i penetrar en els orígens del contrapàs, ens basarem en el relat de Francesc Massip, a partir de la interpretació que fa d'unes pintures gòtiques de Morella (s. XV), relacionant-les a altres de semblants de la mateixa època

²¹ CAPMANY, Aureli. *La dansa a Catalunya*, Vol. II. Editorial Barcino, Barcelona, 1953.

"... respecte al nostre país podem citar un passatge d'Estrabó on es diu que les dones de Bastetània –això és, del sud de València– ballaven amb els homes donant-se les mans, i també un vas ibèric del segle III a. de C., trobat prop de Lliria (Horta de València), el qual és decorat amb les figures de cinc dones i quatre homes que es donen les mans, posats en renglera." (pàg. 14).

de Roma i Londres. També ens parla del ritual existent a l'abadia francesa de Santa Fe de Conques o Concas (s. XI) i a partir d'aquí ens connecta amb el ball del contrapàs.

Als peus del castell de Morella hi ha el convent de Sant Francesc (s. XIII), que els seus habitants van demanar a Jaume I la vinguda dels framenors. La fundació es faria realitat l'any 1272. A l'aula capitular del claustre, dita sala *De Profundis*, es conserven unes pintures gòtiques al fresc del primer quart del segle XV. És una escena de la *Dansa macabra* on els personatges estan en rotllana a l'entorn d'un cadàver jacent.

Francesc Massip²², en col·laboració amb Lenke Kovács²³, van fer-ne un estudi i van connectar aquestes pintures amb les que hi ha com un *trompe-l'oeil*, donant una sensació de volta celeste, al sostre de la Biblioteca Casanatense de Roma, *Rodant el difunt* (1404) semblant a la de Morella. També van estudiar una il·lustració d'un missal, *Apocalypse*, a la Welcome Library, de Londres.

De Profundis, convent de St. Francesc, Morella (s. XV).

Vetllant el difunt, Biblioteca Casanatense de Roma (1404).

Vetllant el difunt, Welcom Library, Londres (s. XV).

La iconografia de totes tres és semblant a la del ball circular, que també surt en el *Llibre Vermell de Montserrat* amb el nom de «A ball redon» (s. XIV), totes elles molt populars de l'època medieval. A Montserrat es recullen una colla de cants i danses dels pelegrins que ballaven a les vetlles diürnes i nocturnes a la plaça de davant l'església, però sense cap indicació coreogràfica. El que veiem a les tres imatges, dins el sarcòfag, no és cap fèretre sinó la figura de la mort. El fet que al seu voltant hi hagi personatges religiosos i nobles, a més de monjos, artesans i pagesos, ens fa pensar que el missatge que transmet és que tots som iguals davant la mort. Ens recorda la decoració dels talons de les ànimes amb el purgatori, ja més recent, quan se celebrava el novenari de les ànimes.

²² MASSIP, Francesc. *Ballar la mort: De Conductus a Contrapàs*. Article dins els Estudios de homenaje a Maricarmen Gómez Muntané. UAB, Institut d'Estudis Medievals, 2020 (pàg. 171 a 183).

²³ MASSIP, Francesc i KOVÁCS, Lenke, són autors del llibre *Serrallonga, Déu vos guard. Història, cultura i tradició del bandoler Joan Sala, àlies Serrallonga. El ball parlat de Perafita, s. XVIII*). Editat pel Centre d'Estudis del Lluçanès, 2004 i presentat a Perafita el gener de 2004, amb la intenció de recuperar el ball.

Massip es remunta encara més enllà i ens diu:

“Seria la forma de pronunciar-se en ball la cèlebre Canczon de santa Fe (1054-1076), un text en vers occità per ser cantat i dansat, en un moviment deambulatori i majestuós, pels fidels i eclesiàstics a l’entorn de la imponent estàtua-reliquiari de la santa de Concas (Occitània) circulant el passadís –segurament nascut en aquell temple de peregrinació– anomenat girola... La cadena de doble fila de dansaires de la Canczon era conduïda pel praecentor²⁴ que entonava les estrofes, mentre la resta cantava la tornada, en una cerimònia nocturna que s’interpretava en aquest espai que circumda el presbiteri. Cadascun dels seus gairebé sis-cents versos octosíl·labs suposava vuit passos endavant (un per síl·laba), l’últim subratllat per un petit salt... Doncs bé, si aquestes eren les formes corèutiques característiques en els temples medievals, no ens hauria d’estranyar que la dansa macabra (Morella, París, Londres), probablement nascuda a l’interior de l’església adoptés una tipologia similar.”

A partir d’aquí Massip ens trasllada al primer text castellà de la *Dança General de la Muerte*, d’un original català, de volts del segle XV i ens diu:

“El text presenta a la Mort cridant a la dansa a cadascun dels mortals,... i convida al Papa a ésser-ne «guiador», és a dir, el capdanser... En un moment donat, la Mort invita a incorporar-se «a la dansa cortés»... dansada per parelles que es desplacen com si arrossequessin els peus, amb un lliscar elegant i cadenciós i un rítmic abaixament puntual del cos; una tipologia que apareix referenciada per primera vegada cap a 1325 i que es va convertir en la dansa de moda durant el segle XV... La cadena de dansaires de la Dança General de la Muerte ens recorda el contrapàs, amb qui compartiria una coreografia processional o ambulatòria, un ball «caminat», cadenciós i cerimonial.”

De la *Dansa de la mort* també en parla Pere Miquel Carbonell²⁵ l’any 1497, on apareix la paraula contrapàs. La narració de Massip ens transporta a un món que s’endinsa al llarg de tota la baixa edat mitjana i mentre no hi hagi documents que ho confirmin, les aportacions que puguin fer historiadors de referència són molt benvingudes. Gairebé tots els autors de casa nostra que han escrit sobre el contrapàs, asseguren que és la dansa més antiga i més popular i es remunta a temps medievals, com a mínim.

²⁴ ANGLÉS, Higini. *La música a Catalunya fins al segle XIII*. Biblioteca de Catalunya i UAB, Barcelona, 1968. Praecentor: És una paraula que surt molt en els documents del segle X al XIII, sobretot relacionades en un càrrec de l’àmbit musical dins d’una església, convent, monestir, etc. Era el *caput scholae* musical del cor, escolania, etc. (pàg. 52 i 53). “Una altra prova clara que el *caput scholae* dels nostres temples, als segles X-XIII, era un praecentor, la dona el següent document. Es tracta d’aquell «Poncius levita et capud scholae Sanctae Mariae Sedis Gerundae», canonge d’aquella seu almenys des del 1031 al 1064.” (pàg. 124 i 125).

²⁵ PUJOL, Francesc i AMADES, Joan. *Diccionari de la dansa, dels entremesos i dels instruments de música i sonadors*, Cançoner Popular de Catalunya, Barcelona 1936 (pàg. 162).

“Contrapàs: Aquest mot sembla haver designat a XVe segle un gest o moviment de dansa, o una manera determinada de moure els peus o de puntejar tot dansant: Al mestre rational e a son loctinent, «Moveu los peus, ara sou meu / ab contrapàs e gentilesa.» (CARBONELL, *Dansa de la mort*).”

Pere Miquel Carbonell i Soler (Barcelona, 1434-1517), fou un historiador, humanista, notari i poeta. Fou nomenat notari públic pel rei Alfons V d’Aragó “el Magnànim” l’any 1458, càrrec en el qual el va ratificar el rei Joan II d’Aragó “el Gran”. Aquest darrer monarca el nomenà, el 1476, arxiver reial i escrivà reial. S’interessà per la llengua catalana i arribar a escriure nombroses cobles en català i una *Dansa de la mort*, adaptada del francès. https://ca.wikipedia.org/wiki/Pere_Miquel_Carbonell_i_Soler (28-02-2022).

El nom «contrapàs» apareix en documents del segle XIV, com en un sermó de Vicent Ferrer.²⁶ A Catalunya, una de les referències més antigues del contrapàs és en un document tarragoní del gremi dels pagesos de l'any 1482, on el prevere Capdevila manifesta el següent quan l'esmentat gremi acordà refer la seva bandera, encarregant-ho al pintor barceloní Alemany i quan van retornar a Tarragona els que havien anat a cercar la bandera:

"arribaren a la nit de la vigília de Nostre Senyor (Corpus) en que los nostres confreres estaven esperant en gran desig e preparats amb un graciós entrames balant lo Contrapas vestits tots de lurea²⁷ de que shage molt plaer per tots los qui ho veren seguin la profassó molt devotament; placia a Nostre Senyor Deu que nos ho ayga pres en compta. (Capdevila, Pbre. El gremio de Labradores."²⁸

Miguel de Cervantes, a les *Novelas ejemplares* (1590-1612) n'hi ha una que parla del contrapàs, que ens suggereix la seva vitalitat allà a finals del segle XVI. És a *La il·lustre fregona* on es descriu una festa que té lloc a l'Hostal del Sevillano, de Toledo, en el qual el cavaller enamorat de la fregona canta una cançó de dansa, acompanyant-se amb la guitarra, que conté els versos: "*Con mudanzas y meneos / den principio a un contrapàs.*" Un dels balladors, andalús, en sentir el vers darrer, digué: "*hermano músico, mire lo qué canta y no moteje a nadie de mal vestido; porque aquí no hay nadie **con trapos** y cada uno se viste como Dios le ayuda.* El cavaller respogué; "*Hermano mozo: contrapàs es un baile extranjero y no motejo de mal vestido.*"²⁹

Donant un salt en el temps, arribem a finals del s. XIX i primers del s. XX, on hi ha una colla de persones entusiastes que escriuen sobre el contrapàs. Alguns d'ells encara l'han vist ballar i d'altres es refien del que els hi expliquen vells balladors, que ja fa anys que no practiquen perquè la seva vitalitat com a dansa es va anar perdent a la meitat del segle XIX, substituïda de mica en mica per la sardana, que n'era la seva variant. Tanmateix és interessant veure la visió que en tenen alguns d'ells.

L'historiador, jurista i polític català Josep Pella i Forgas³⁰. (Begur, 1852 – Barcelona, 1918) ens explica la seva percepció del contrapàs:

"Rompe generalmente la música con un introito vigoroso, es el contrapás sardá. Por su corte desigual y brusco, su tono que corre toda la escala, desde las notas más bajas á las más agudas, su compás acelerado, si es que en realidad puede marcarse el compás, siempre me ha parecido expresión musical de un canto salvaje de

²⁶ CHABAS i LLORENS, Roc. *Estudi dels sermons de Sant Vicent Ferrer*, Biblioteca Metropolitana de València, 1903. (pàg. 292). Religiós i historiador valencià, transcriu un sermó de Vicent Ferrer (1350 - 1419) on el sant explica uns fets que van passar a l'època d'Herodes i el ball de Salomè i conta que: "*Davant la casa de prop havie una lacuna de aygua molt pregona, e hun dia va's gelar axí fort que les gens hi anaven damunt e les bèsties. E ella (Salomè) dix a les donzelles: «anem a ballar allí». E anaren-hi. E quan fo llà, volgué fer lo contrapàs que havie fet davant lo rey (Herodes), e en la girada que donà, trenquà lo gel e entrasse'n. ¡Ahaa! ... E l'ànima a cent milia dyables*".

²⁷ Lurea o lliurea: Vestit distintiu, pel color, galons, botons, etc. dels criats d'una casa noble. (*Dos escuders vestits de lureya*, doc. any 1381, Capmany Mem. II, 159) (IEC, DCVB).

²⁸ PUJOL, Francesc i AMADES, Joan. *Diccionari de la dansa, dels entremesos i dels instruments de música i sonadors*, Cançoners Populars de Catalunya, Vol. I, Barcelona 1936 (pàg. 175).

²⁹ PUJOL, Francesc i AMADES, Joan. *Diccionari de la dansa, dels entremesos i dels instruments de música i sonadors*, Cançoners Populars de Catalunya, Vol. I, Barcelona 1936 (pàg. 175).

³⁰ PELLA i FORGAS, José. *Historia del Ampurdán*, Barcelona, 1883. Edició facsímil, Olot, 1980 (pàg. 46).

victoria, al que acompanyan los saltos de los bailadores quienes, en forma de cadena y asidos de las manos, recorren la plaza punteando y cruzado los pies, como si en el suelo señalasen estrañas figuras.” Tanmateix, al final diu: “Con el ritmo del contrapàs largo, seguia el canto religioso de la pasión de Jesucristo: Pecador, tingas esmena, / tingas dolor, / del Redemptor sempre pecat... (repetise) / Per tot pecat / seràs castigat / si d’ell no n’tens dolencia...”

Un altre personatge, l’autor de *Records d’un excursionista*, l’escriptor Carles Bosch de la Trinxaria³¹ (Prats de Molló, 1831 – La Jonquera, 1897), també ens parla del contrapàs:

“En terra empordanesa hi tenim el Contrapàs llarg; les paraules que l’acompanyen que ja pocs recorden, relaten la Passió de Jesucrist. A què atribuir aquest ball? d’on ve? per què es ballava? difícil es respondre. Les referides paraules, m’apar que en lloc d’excitar a la dansa obligaven a meditar-les amb devoció. Cert, en ballar el Contrapàs la devoció no hi mancava, els balladors formaven renglera preses les mans seguien el compàs marcant les cesures que assenyalava la música, a dreta i esquerra tot recitant la Passió. L’antiguitat d’aquest ball no tenim datos per a fixar-la, però se la pot atribuir als principis de l’edat mitja quan més imperava el fervor religiós. El cant de la Passió es salmejava en les Esglésies per la Setmana Santa i no seria estrany, atès als costums de l’època, que al sortir de l’Església es continués el cant, seguint el ritme de la música i donant-se les mans, posats en renglera, marcant el compàs.”

Julita Farnés³², cunyada d’Aureli Capmany, deia del contrapàs que «és la dansa més antiga i característica de totes les catalanes». L’any 1909 va escriure sobre aquesta dansa i en Carles Mas va reproduir les seves paraules transcrites de l’Esbart Català de Dansaires. Sobre aquesta dansa, Farnés ens diu:

“S’en troben senyals en tot Catalunya si bé mal transcrits i pitjor conservada... (Ens parla que l’estiu de l’any 1908 va conèixer un vell cornamusaire de setanta anys de Sant Vicenç de Torelló que va transcriure un contrapàs amb veritable precisió i exactitud. Del mateix any també ens parla del ball del contrapàs ballat a Torelló, Banyoles i la transcripció del contrapàs de Tossa i Tortellà)... El Divino no es cantava en veu alta sinó que seguia amb el pensament per a guiar-se en els passos i figures. La música era tocada per una cobla de tres músics... Aquests músics mancats d’instrucció musical es trametien la tonada de generació en generació... No es cosa fàcil saber ballar aquesta dansa... S’assegura que en temps llunyà el contrapàs es ballava en el presbiteri... El que es cert que era ballada davant l’església presidida per la clerecia... Els músics col·locats sobre un cadafalc a un costat de la plaça, els espectadors al volt d’ells deixant buit el mig sortien el primer i l’últim de la gran cadena que havien de formar après tots els balladors nomenats “cap” i “cua” quins guiaven la dansa... Aquest lloc d’honor era conferit als pabordes i es subhastava essent gran distinció per les donzelles que un d’ells les tragues a ballar especialment el cap...”

³¹ BOSCH DE LA TRINXERIA, Carles. “Costums que es perden”. *Miscelánea folk-lórica*, Vol. IV de la Biblioteca popular del Folk-lore Català, publicada per l’Associació d’Excursions Catalana, Barcelona, 1887.

³² MAS i GARCIA, Carles. *Aproximació a la tècnica coreogràfica del contrapàs*, Barcelona, 1988 (pàg. 283 a 285).

Joaquim Pla i Cargol³³ (Girona, 1882 – 1978), editor, llibreter i erudit gironí que va dirigir l'editorial Dalmau Carles Pla i directiu de l'Institut d'Estudis Gironins, en una de les seves obres també ens explica les seves visions del contrapàs:

“Es este uno de los bailes que fueron más típicos en Cataluña, especialmente en la parte N... Se bailaba dándose las manos, pero no cerrando un círculo como la sardana, sino alargando la formación... la letra con qué suele acompañarse la música es un medio mnemotécnico para recordar los pasos que hay que dar, sucesivamente, a derecha e izquierda; el contrapàs llarc consta de unos 400 compases y se baila generalmente por hombres solos, dándose las manos y formando una cuerda, que avanza con pasos cortos o largos, con pequeñas pausas a veces y con grandes aceleraciones, otras... En relación al contrapàs, el señor Madoz, en su tiempo, (por allí el año 1835) lo describe así: Se baila por las tardes en las plazas y por muchas parejas a la vez; es baile que agrada poco al que no lo conoce, pero mucho atractivo para los que entienden su música y ésta compone su armonía con una gaita, un tamboril, dos típles y un bajo... es el mismo baile pírrico, o danza guerrera, que los soldados griegos danzaban, armados de lanzas, dardos, espadas y escudos, y realizando diversas evoluciones. Con el tiempo, esta danza fue desvirtuándose para convertirse en simple diversión de bailadores y bailadoras y fué consagrado a Baco, substituyéndose las primitivas armas por antorchas, cuando se bailaba por la noche. El nombre de danza pírrica derivaba de Pirro, hijo de Aquiles.”

Com veieu, tots donen pinzellades sobre la dansa més característica i antiga de Catalunya i aquest fet la fa singular, però la foscor de la història ens duu a interpretacions ben diferents tant d'uns i altres.

Finalment, Aureli Capmany i Farrés (Barcelona, 1868 – 1954), destacat folklorista, un dels fundadors de l'Orfeó Català i de l'Esbart de Dansaires, així com d'obres publicades sobre el cançoner popular català i els balls i les danses a Catalunya, ens diu:

“L'origen del contrapàs és tancat pel mateix misteri que envolta tants d'altres costums tradicionals. No obstant això, podem asseverar que aquesta dansa presenta una gran vellúria (...) Dins la història de la dansa popular el contrapàs constitueix un document d'importància cabdal, tant per la seva condició de joia arqueològica, com pel seu interès coreogràfic i musical i pel caràcter de la lletra que acompanya el ball.”³⁴

Gairebé tothom coincideix que el suport narratiu o textual del contrapàs anava acompanyat pel cant del *Divino*, una lletra vinculada a la Passió de Crist. Això fa que hi hagi versions diferents sobre el seu context. Per un cantó, els primers folkloristes i musicòlegs, sospiten que aquest fet fa del contrapàs una de les danses

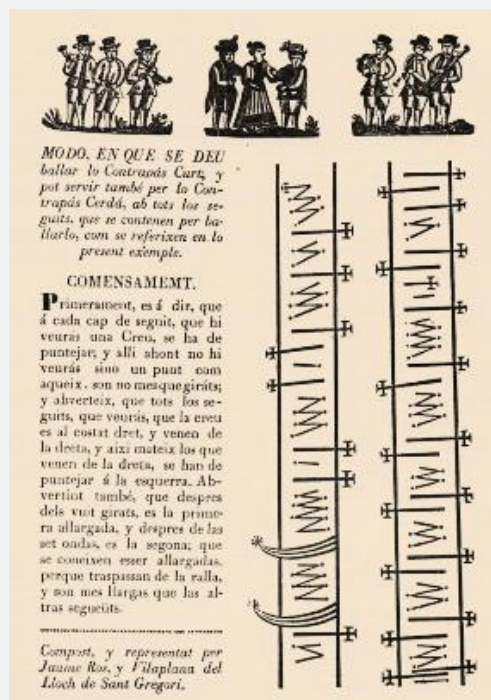
“apropiades a la litúrgia que, en determinades solemnitats, eren executades antigament a l'interior de les esglésies i ens decantem a suposar que el contrapàs podria haver estat una d'aquestes danses (...) Semblen recolzar aquesta hipòtesi el caràcter religiós del text cantat, narrant la passió i mort de Jesucrist i exhortant els fidels a la pietat cristiana.”³⁵

³³ PLA i CARGOL, Joaquín. *Tradiciones, santuarios y tipismo de las comarcas gerundenses*, Girona-Madrid, 1946 (pàg. 229 a 231).

³⁴ CAPMANY, Aureli. *La dansa a Catalunya*. Vol. II. Editorial Barcino, Barcelona, 1953 (pàg. 14 i 11).

³⁵ CAPMANY, Aureli. *La dansa a Catalunya*. Vol. II. Editorial Barcino, Barcelona, 1953 (pàg. 16 i 17).

Nous estudis³⁶ ens diuen que abans tot era dins l'àmbit religiós, però això no vol pas dir que el contrapàs ho fos, perquè és un ball per ser ballat a l'exterior, integrant un espai i socialitzant-lo a la comunitat. Aquell text, una vegada memoritzat pels balladors, els servia com a recurs narratiu per poder desenvolupar els passos molt complexos que tenia el ball. La majoria no eren cantats, tot i que hi ha excepcions. Aquest recurs, en una forma molt simple, també l'havia tingut el contrapàs de Prats de Lluçanès, amb la coneguda cantarella “*El contrapàs, botella, botella, botella. El contrapàs, botella, botella, botàs*”. A vegades, hi havia folkloristes que incidien més en l'estètica i en lloc de definir “com era” el contrapàs, ens diuen “com ha de ser”. Tanmateix sí que és veritat que a base d'anar-se popularitzant, es ballava en festivitats com la festa major, o en honor a un sant, que tenien elements de religiositat, però el ball no tenia perquè ser-ho.

Boixos d'una capçalera vuitcentista, impresos a Vic l'any 1859 per Jaume Ros Vilaplana.³⁷

Una altra particularitat curiosa són els components que intervenien en tocar la música del contrapàs. Si fem cas dels boixos que estan estampats en les capçaleres d'algunes edicions, com aquesta de Jaume Ros Vilaplana, impreses a Vic l'any 1859, podem veure dos grups de sonadors als extrems, tocant diferents instruments com el primer de la dreta amb el flabiol i tamborí i els altres amb violí i xeremia, acompanyats d'un grup de dansaires al mig. En altres boixos també hi ha músics amb la cornamusa³⁸.

³⁶ MAS i GARCIA, Carles. *Aproximació a la tècnica coreogràfica del Contrapàs*, Barcelona 1988. Premi Aureli Capmany, 1985. Edita Institut del Teatre, Diputació de Barcelona.

En alguns apartats ens hem basat en les seves explicacions i conversa que vam mantenir amb ell a Santa Eulàlia de Puig-oriol, el dia 20 de febrer de 2021.

³⁷ MAS i GARCIA, Carles. *Aproximació a la tècnica coreogràfica del contrapàs*, Barcelona 1988. Premi Aureli Capmany, 1985. Edita Institut del Teatre, Diputació de Barcelona (pàg. 286 a 288).

³⁸ Cornamusa: Instrument musical compost d'un bot de cuir que serveix de depòsit d'aire, al qual van adaptats alguns canons (bordons o bunes) destinats a la insuflació i modificació dels sons. (*Fo cridat públicament per la ciutat ab sos trompetes e cornamuses*, doc. a. 1388, Villanueva Viage, xxi, 222). Aquest instrument a Barcelona també es coneix com a sac de gemecs; a Lleida, bot de gemecs; al Ripollès i Plana de Vic, mossà verda; al Lluçanès, sac de les aspres o marieta verda; etc... (IEC, DCVB).

Posant en context històric tot el que hem anat dient, veiem que la transformació d'aquest ball, com tants d'altres, no només a Catalunya sinó arreu, segur que es fruit de l'evolució de la societat de cada moment. El que es feia a dins l'abadia de Santa Fe de Conques al segle X, amb els clergues d'aquesta església occitana com a protagonistes, amb aquells versets i passos cadenciosos, conduït pel *praecentor*, va anar evolucionant, tota la gent tenia ganes de veure aquella escenificació i potser de la girola, envoltant el presbiteri, va passar a un espai més ampli i obert.

Si allò passava al segle X a l'església de Conques, a les grans catedrals i monestirs deuria passar quelcom semblant, potser amb unes formes processionals i un estil coreogràfic encara més teatralitzat. En tenim constància amb molts dels rituals litúrgics que l'església practicava en moltes celebracions, amb aquells passos, com diu Massip, semblant a un *ball caminat*, cadenciós i cerimonial. D'aquest ball i de tot aquest cerimonial ens en parla molt bé la *Dança General de la Muerte*. La mort ens iguala a tots i el missatge de la *Dança* és rebutjar els béns terrenals i a fer bones obres.

Els segles XIV i XV, era una època en que els protagonistes de la societat eren la noblesa i la clerecia. Les celebracions religioses, en honor a un sant, es feien sempre dins de l'església, però això amb el temps anava canviant. La irrupció de factors externs i no controlables, com les guerres, les pestes, i altres circumstàncies, van fer que el poble hagués de donar gràcies a Déu i als sants per la preservació de la vida, la pau, les collites i ho agraïen en forma de processons o d'aplecs, es construïen santuaris i el poble intervenia cada vegada més directament en les tasques de mantenir els béns de l'església, ja fossin els obrers o les confraries, com a Tarragona, que a l'any 1482 els confreres ballen un contrapàs al rebre la bandera del seu gremi.

La intervenció del poble amb finalitats piadoses o benèfiques, a través dels personatges més destacats i honorables, confreres³⁹ i confreresses –en tenim constància des del segle XIV–, pabordes i pabordesses, anava rellevant en molts aspectes les tasques que fins aleshores eren exclusives del clergat. Ells també volien ser-ne protagonistes i la clerecia ho havia d'acceptar, d'on traurien sinó els donatius i les almoines? Aquells rituals que eren exclusius dels clergues, alguns els havien de cedir al poble, però sempre amb la seva supervisió⁴⁰.

A partir d'aquí podem suposar que una forma d'atorgar protagonisme al poble dins l'església, atès que no podien ser els purament litúrgics, haurien de ser, entre altres, el de col·laborar en la lectura d'aquells versets i mantenir la coreografia original, de moment. De mica en mica, els obrers i administradors de les diferents confraries, amb la connivència de tot el poble ja es cuidarien d'anar fent els canvis corresponents.

³⁹ Confrare o confreressa: Associació de persones generalment laiques però sota un patronatge religiós, unides per un fi piadós, benèfic o d'ajuda mútua. (*Si negú a açò contradirà, sia gitat de nostra confradria*, doc. a. 1298... *Com alcun confrare o confreressa passarà d'aquesta vida*, doc. a. 1329) *Colección de documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón* (IEC, DCVB).

⁴⁰ COLOMER, Leopold. "Prats de Molló Ciutat Pubilla de la Sardana", Programa 1982.

"El contrapàs de Prats de Molló el ballen únicament homes des de fa segles. Antigament era ballat dins l'església tot recitant i cantant la lletra de la Passió de Crist... El contrapàs es ballava per cada festa anyal, a la plaça grossa, a baix de les costes de la creu de missió. Per tradició, després de l'ofici, el Senyor Rector i els vicaris, dempeus sobre el primer graó de les costes presidien el ball que no podia començar només en llur presència".

Amb el temps, aquelles celebracions que membres de les diferents confraries⁴¹ feien en les seves festes patronals davant del seu altar, o bé en la festa major del poble, a banda de l'ofici i actes litúrgics, també tenia ganes d'estendre la seva celebració a fora, amb danses i nous costums, perquè el moment de dansar aquell ball cerimonial "era l'hora del poble" i tothom hi volia participar i el lloc més apropiat seria a la plaça de l'església, en sortir de la celebració litúrgica, per ells tant important era la cerimònia religiosa, com l'atractiu d'agafar-se de les mans i poder ballar a la vista de tothom aquella dansa que s'havia originat dins l'església i que tothom coneixia com el contrapàs.

Si aquell costum es feia en una parròquia, també es podia festejar de la mateixa manera a la parròquia veïna i així anar-se estenent per tota l'àrea d'influència, inclús traspassant fronteres. Com diu en Capmany, a Catalunya:

"L'àrea del contrapàs és força extensa dins el Principat i el Rosselló. A judicar per les notícies recollides fins ara, les comarques on sembla haver estat més arrelat són l'Empordà i la Selva; en ambdues havien estat ballats els seus quatre tipus principals que abans hem descrit. Quant a les altres comarques, sabem que el contrapàs llarg s'havia ballat a la Garrotxa, al Ripollès, al Berguedà; el contrapàs curt, a Andorra, a la Plana de Vic, al Lluçanès, al Moianès, al Maresme; i que el cerdà era estès per la Cerdanya, l'Urgellet, l'Urgell, el Rosselló, el Capsir, el Conflent i el Vallespir."

Contrapàs ballat a la plaça de la vila de Sant Feliu de Pallerols, amb els músics sota el balcó a l'esquerra. 1870 (Gran Enciclopèdia Catalana).

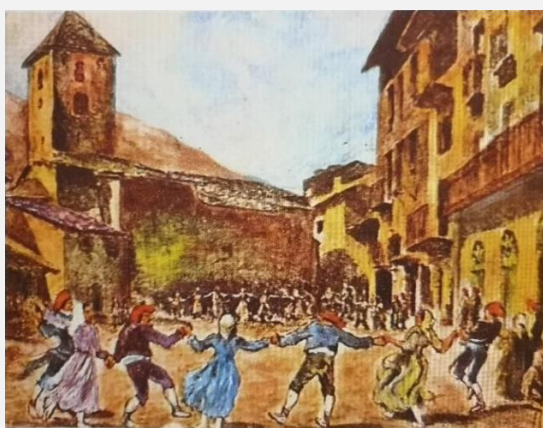
⁴¹ CASADES i GRAMATXES, Pelegrí. *Lo Lluçanès. Excursions a dita comarca*, Barcelona, 1897 (pàg. 48 a 53) Casades dona les gràcies a Manel Piniella i Teresa Blanqué que han recollit d'algun "respectable jaio de l'encontrada, les costums i usos del Lluçanès, existents encara en certs indrets. Sobre el contrapàs ens diu que "sols se balla en lo dia del sant patró del poble y després de la celebració dels oficis divins... direm que'l contrapàs és presidit pels administradors (d'alguna confraria)". També per la diada del Roser (de maig) "alegres colles de jovent... cerquen lo pi més alt... y tornen al poble, lleugers y ardits, ab sa feixuga càrrega, y planten lo pi boy netejat (al mig de la plaça Vella)... y allavors al voltant de l'arbre's balla lo tradicional contrapàs".

GRIERA, Antoni. "Litúrgia popular". *Butlletí de Dialectologia Catalana*. Publicat a despeses de la Institució Patxot. Barcelona, gener-març 1930.

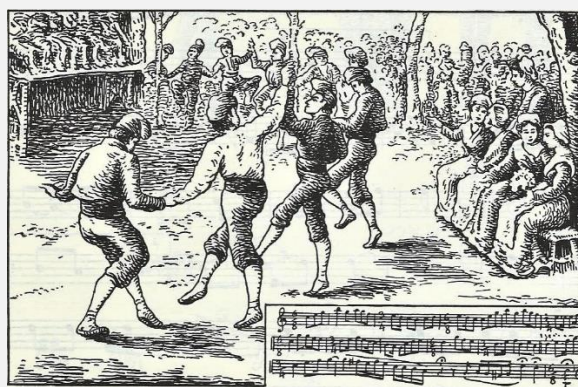
"A Vallfogona, per la Mare de Déu de Setembre, es balla el contrapàs i a les Llosses i a tot el Lluçanès, les pavordeuses de la Mare de Déu obsequien amb bells rams de flors i marduix a tots el que tiren una caritat a la bacina... En molts indrets, el dia de Santa Creu, des del pedró es fa la benedicció del terme amb la Vera-Creu. Hi ha ofici, distribució del pa beneït, encantament de coques, ball del contrapàs, del qual prenen el cap i la cua les dues pageses que han fet més almoïna (Llofriu)... A Ripoll, per Sant Isidre, en sortir de l'ofici, es ballaven sardanes i a la tarda, després del Rosari, es ballava el contrapàs, sota la direcció del primer pavorde... Per Pasqüetes, a Cassà es fa la festa de la Divina Pastora. Després de l'ofici, a la plaça es balla el contrapàs amb el pavorde a l'un cap i la pavordeessa a l'altre cap... Per la Mare de Déu del Roser, a cada poble de les Gavarres, després de l'ofici, es ballen dues sardanes i a la tarda després del rosari i goigs del Roser, es ballen sis sardanes i antigament cada sardana anava acompanyada del seu contrapàs".

Als segles XVII i XVIII s'hi arriba amb el contrapàs ben consolidat, tot i que només podem seguir-ne el rastre pels pocs documents que hi ha i pels testimonis de persones que ens en parlen de finals del segle XIX. Hi ha testimonis de vells balladors del contrapàs i també segons el que els hi havien explicat els seus avantpassats, que ens conten com es ballava aquest ball i qui eren els dansaires, en alguns llocs homes sols i en altres homes i dones.

Com mostren les imatges que van des del segle XIX a la plaça de Sant Feliu de Pallerols o d'Andorra la Vella fins a l'any 1908 a Olot i Banyoles, veiem que el ball del contrapàs és molt transversal i variat. Si en un lloc només són els homes els protagonistes, en d'altres el ballen tant els confreres com les confrasses.⁴²

1890- El Contrapàs. Ball típic català amenitzat pel buner amb instrument de vent, les bunes (Cornamusa). Plaça d'Andorra la Vella. (Postal: Caritas Andorrana. Col·lecció Parrot's, AFXCJ).

El Contrapàs, al Rosselló, ballat per homes i les pavordesses del Roser miren com el ballen. (AMADES, Joan. *Costumari català*. Vol. III, p. 426).

Contrapàs llarg, contrapassaires d'Olot, 1908 (Capmany, Aureli. *La dansa a Catalunya*).

Contrapàs llarg. Dansaires de Banyoles l'any 1908, ballant al Parc Güell de Barcelona per les Festes del Cinquantenari dels Jocs Florals (Capmany, A. *ibid*).

I així arribem al segle XIX, sense saber gaire com s'hi va arribar. Aleshores aquells costums centenaris anaven desapareixent, per donar pas a altres balls i danses no tant complicats. Amb el temps el contrapàs va anar desapareixent i va sorgir la sardana. Tanmateix, quan al final de la centúria, estudiosos d'aquells antics costums es van adonar del patrimoni que s'havia perdut, gairebé no van ser a temps de recuperar la seva essència i aquí estem, esperant que un dia apareguin nous documents que ens aclareixin aquest buit.

⁴² CAPMANY, Aureli. *La dansa a Catalunya*. Vol. II, Editorial Barcino, Barcelona, 1953.

4.2 El context del contrapàs enfront la sardana

El nom de contrapàs al·ludeix al moviment dels passos: un pas fet en direcció inversa al primer pas (contra-pas). N'hi ha de diversos tipus; el primer era el contrapàs llarg, però amb el temps es van anar introduint altres variants: el curt, el cerdà i el porcigola. La seva coreografia era força complicada, i en molts llocs era necessària la figura d'un capdanser⁴³ per tal de dirigir la dansa, amb els passos, figures i recompte de passos. A vegades hi havia bons contrapassaires⁴⁴ que s'entretenien en anar a veure balls a altres poblacions amb l'objectiu de calcular els passos. D'això se'n deia "treure el contrapàs".

Amb el temps, algun tipus de contrapàs va donar lloc a la "cerdana" o sardana, amb la seva variant curta i llarga. La diferència era que la sardana era una rotllana tancada i el contrapàs era obert, amb un punt primer i un de final. Generalment el contrapàs es feia fent la volta a la plaça, mesurant els passos (curts, llargs, girats, trencats, rodes)⁴⁵ però de manera que en acabar el ball, tots els balladors havien d'acabar situant-se en el mateix lloc de partida. Generalment estaven d'esquena als músics.

A part de la diferència coreogràfica, es pot intuir una altra diferència que és força interessant. La sardana és tancada, ubicada en un espai concret de la plaça. En canvi el contrapàs és obert, el seu sentit és el de trepitjar tota la plaça, com un acte de definició d'aquest espai i la comunitat ho està afirmant. Tanmateix, amb el temps la sardana es va anar popularitzant i el contrapàs va anar decaient, fins al punt que a mitjans del segle XIX, a molts llocs on feia anys que es ballava el contrapàs, ja havia desaparegut.

4.3 El contrapàs de Prats de Lluçanès.

D'entrada hem de dir que, amb les dades que tenim avui, ens és impossible de saber l'arribada del contrapàs a casa nostra. Tant pot ser que fos a cavall dels segles XVII i XVIII, quan hi va haver l'esclat de la indústria dels paraires i les primeres confraries, acompanyat del creixement demogràfic de la població, com del segle XIX, que és quan apareix la primera partitura del Contrapàs de Prats de Lluçanès⁴⁶. Aleshores, en moltes festes patronals hi havia el costum de ballar un ball, una dansa, el fet és que per un camí

⁴³ PUJOL, Francesc i AMADES, Joan. *Diccionari de la dansa, dels entremesos i dels instruments de música i sonadors*, Cançoner Popular de Catalunya, Vol I, Barcelona 1936 (pàg. 124).

"Capdanser. Primer pavorde i ballador que fa de cap de la dansa, l'organitza, la dirigeix i en té la responsabilitat; té també el dret de treure ball o sigui començar la dansa (Ripollès, Lluçanès)"

⁴⁴ AMADES, Joan. *Costumari català*. Vol. III (pàg. 426).

"Vallfogona gaudia crèdit, pel Ripollès i el Lluçanès, de terra de bons contrapassaires, els quals lluien tot llur art i llur habilitat per a la dansa precisament en el contrapàs del Roser, que era popular per tota la rodalia i que feia acudir a Vallfogona més de quatre bons contrapassaires dels voltants per tal de poder-lo veure".

⁴⁵ ALBET, Montserrat. *Contrapàs*, Gran Enciclopèdia Catalana, Vol. 5, Barcelona, 1973.

*"La coreografia consistia a donar una volta a la plaça bo i repartint els passos de manera que en acabar la música hom s'escaigués altra vegada al punt de partida. Hom feia els moviments d'avançar i de retrocedir en dues sèries principals de passos: els **seguits llargs** i els **seguits curts**, de cinc i de dos a tres passos, respectivament. Uns altres passos que alternaven en el contrapàs eren el **girat** o **camada**, que servia per canviar de direcció i no era puntejat, el **trenca**, un sol pas que llisca, el **salt de moltó**, en el qual hom creuava els peus a l'aire, l'**espardenyeta**, batement ràpid del peu que toca la part superior de l'espardenya de l'altre, etc..."*.

⁴⁶ Vegeu la partitura del "Contrapàs de Prats de Lluçanès" a l'annex "Cançons i melodies de Sant Joan, dels traguers, del Contrapàs i El repicar de Prats de Lluçanès".

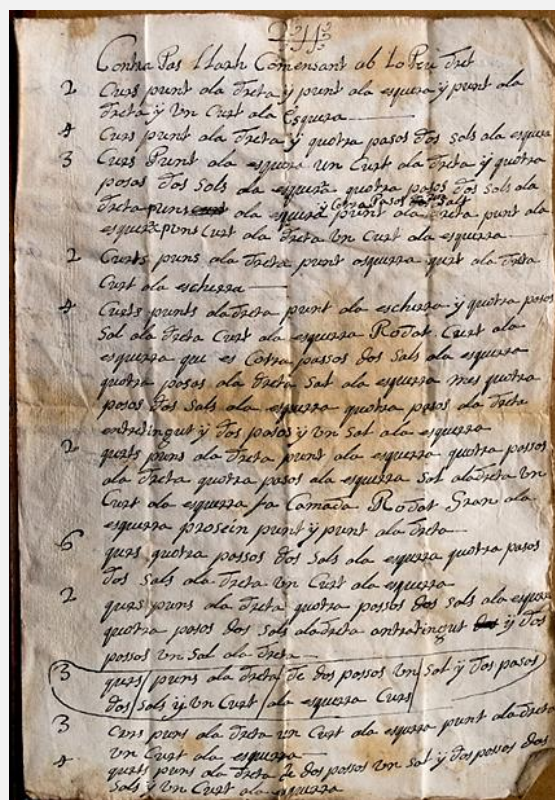
o altra també va arribar a Prats, segurament per la influència de les terres del Pirineu més que de la plana. I aquí el tenim, arrelat i amb força, gaudint-lo amb ambient festiu i popular, mentre que en altres llocs ha anat desapareixent.

Per altra banda tampoc podem assegurar que fossin els traginers els qui van importar aquest ball, tot i que si ens hem de decantar per algun gremi potser ells serien els més indicats atès que eren els que anaven amunt i avall i s'assabentaven millor i més ràpidament de totes les novetats de l'època. També hem de tenir en compte que el ball del Contrapàs era molt transversal i que l'havien ballat tot tipus d'homes de diferents confraries i en festivitats molt diverses.

4.3.1 Un document del segle XVIII⁴⁷

Un document que podria ser aclaridor, és el trobat a l'Arxiu Episcopal de Vic enmig dels documents del mas Coma de Borrassers. És un document que ens parla dels passos de ball d'un contrapàs i que nosaltres hem anomenat *contrapàs de Borrassers*⁴⁸. Aquest valuós escrit estava al mig d'altres documents del mas Coma de Borrassers, de Santa Eulàlia de Puig-oriol, i pel paper i la grafia podria ser del segle XVIII. Porta el títol de "Contra Pas Llarh Comensant ab lo Peu dret" i s'acomiada dient "Fi del Contra pas". En aquestes dues pàgines l'autor explica com es ballava. Si no apareix cap altre document, és el més antic que avui es troba en terres del Lluçanès i possiblement un dels més antics dels que hi ha a Catalunya. Sembla que el tipus de contrapàs que tenim estampat en aquest document és el contrapàs llarg, però amb menys motius coreogràfics, a diferència de la versió actual que alguns entesos diuen que s'assembla més al contrapàs curt⁴⁹.

Potser en aquesta casa de pagès hi va haver algú que venint a participar de les festes dels Elois, on s'hi reunien gent de tota la contrada, hagués tingut l'encert d'escriure en aquests dos fulls unes an-

⁴⁷ Vegeu "Contrapàs de Borrassers", a l'annex "Cançons de Sant Joan, dels traginers, del Contrapàs i El repicar de Prats de Lluçanès".

⁴⁸ La descoberta la va fer en Pere Mestre quan estava cercant informació pel seu llibre *La fira ramadera de l'Hostal del Vilar*, Ajuntament de Sant Agustí de Lluçanès i Cosetània, 1999.

⁴⁹ PUJOL, Francesc i AMADES, Joan. *Diccionari de la dansa, dels entremesos i dels instruments de música i sonadors*, Cançoners Popular de Catalunya, Vol. I, Barcelona 1936 (pàg. 181 i 187).

"Contrapàs curt. 11. Prats de Lluçanès. Entrada, 12 compassos. Contrapàs, 286 compassos."

"Altres Contrapassos. Contrapàs del Lluçanès. Nom donat a una versió del contrapàs curt, la música del qual hem esmentat, en parlar d'aquest darrer, com a procedent de Prats de Lluçanès".

Atès que aquesta informació està publicada l'any 1936, ens podem preguntar si la partitura recollida per J. M. Vilarmau, segurament de primers dels anys 1930, pot correspondre a alguna d'aquestes tipologies de contrapàs que parlen Francesc Pujol o Joan Amades.

tacions per saber com es ballava aquella antiga dansa dels traginers. En el segle XVII i XVIII els contrapassos eren molt populars, fins hi tot, a la nit de Nadal, per la missa del gall i quan hi havia llibertats d'orgue, es tocaven contrapassos a l'església entremig d'altres cançons i melodies.

Aleshores també hi havia el costum que en el contracte entre els propietaris o masovers de les cases de pagès i els seus mossos, a part de donar-los un sou i fer-los la vida, també hi havia la condició de donar aixopluc per poder dormir a la casa quan feia mal temps i algunes vegades el contracte també indicava la condició d'ensenyar-los a ballar el contrapàs⁵⁰. Això indica la popularitat d'aquest ball.

4.3.2 Els primers escrits sobre el ball del contrapàs de Prats de Lluçanès

El primer que ha escrit sobre el contrapàs de Prats de Lluçanès ha estat Joan Piniella⁵¹, a mitjans del segle XIX. Tanmateix la primera publicació és de Pelegrí Casades i Gramatxes, que va venir al Lluçanès entre els anys 1882 i 1884.⁵² Dels seus apunts, finalment l'any 1897, va veure la llum la publicació *Lo Lluçanès*. En Casades dona les gràcies a Manel Piniella i a la seva esposa Teresa Blanqué, *"a qui devem la relació dels usos y costums lluçanesos que's mencionen en lo text"*⁵³. En el seu llibre, a part de les danses que es ballen a Prats, també descriu una colla de narracions de batejos, casaments, enterraments, fires i festes populars, facilitades per aquesta parella de pradencs. No seria estrany que entre els anys 1884 i 1897 en Pelegrí Casades hagués mantingut algun tipus de correspondència amb en Manel Piniella.

Casades ens explica la seva visió del ball del Contrapàs de Prats, potser influenciat per una certa interpretació romàntica que era imperant en aquella època, però ens deixa informacions força precises i interessants:

"...és una dansa solemne y de cerimonia, tal vegada tradició vivent d'un dels balls sagrats dels primers pobladors de la comarca. Tot en ell és serio: sols hi prenen part los homes; los moviments són reposats y dignes, ço és, com los de la sardana, y agafats de mans los balladors formen rotllo, voltant al compàs de la cobla. La música sols té motius dolçament melangiosos, fugint de tota idea de bullici, lo que's

⁵⁰ CAPMANY, Aureli. "El Contrapàs". *Minerva*, primera sèrie, Col·lecció popular dels coneixements indispensables. Vol. XXXVIII. Barcelona, Editorial Políglota, 1922.

"Mostra com era estimat el saber ballar el contrapàs, el fet que m'han explicat dels mossos en llogar-se per a la sega o altres feines de la pagesia, que exigien que els havien d'ensenyar la lletra, la tonada i el ball, com formant part integral, en certa manera, de la paga convinguda".

TOMÀS, Joan i BONELL, Antoni. Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Missió número 12, La Garrotxa, 1925, (c. 243, pàg. 34 – Arxiu de l'Abadia de Montserrat).

De la memòria signada per Joan Tomàs, ens diu: *"És de notar que una quantitat de les cançons de caire xiroi, recollides en aquesta incomparable comarca olotina, tenen el ritme de contrapàs. És que per aquí s'havia ballat aquesta dansa, amb més freqüència que en altres indrets? Algú de per ací, ens ha dit que: – Antigament, quan un mosso s'anava a llogar a una casa de pagès, ademés del sou convingut, era obligació ensenyar-li de ballar El Contrapàs. Serà per aquest fet que la influència del contrapàs s'ha infiltrat a les cançons?"*.

⁵¹ Joan Piniella i Fumaña (1801-1886) és un pradenc il·lustrat del segle XIX, que va escriure sobre la vida política i social de Prats de Lluçanès i en algun manuscrit parla dels costums de la vila. Entre ells fa referència a la festa dels Elois, amb el ball del Contrapàs. Això deuria passar a mitjans del segle XIX.

⁵² CASADES i GRAMATXES, Pelegrí. "L'Excursionista". *Bolletí mensual de la Associació Catalanista d'Excursions Científicas*. Vol. II, 1882-1886. Any V, Barcelona 31 d'octubre de 1882, núm. 48 i 49.

⁵³ CASADES i GRAMATXES, Pelegrí. *Lo Lluçanès. Excursions a dita comarca*, Barcelona, 1897 (pàg. 49).

diu molt bé ab los trajos de gran festa que usen los dançadors. Més que una diversió, sembla'l contrapàs un ball sagrat, religiós, més propi de la divinitat que de les mundanes festes, d'hont resulta que, malgrat la severitat de la moral cristiana, fou dit ball continuat en les festes patronals del poble per no repugnar a la puresa de les costums ni a l'augusta majestat del rito, com ho demostra l'antiquíssima costum de presidir los prelats les dances que en lo chorus se ballaven.⁵⁴ Com a record de son caràcter religiós observem que sols se balla en lo dia del sant patró del poble y després de la celebració dels oficis divins... Concretant la manera de ballar les dances referides, direm que'l contrapàs és presidit pels administradors, o sia que porten lo cap del ball⁵⁵, l'un davant del altre fent bis, y consisteix, com ja s'ha indicat, en formar rotllo agafats de les mans los balladors, com en la sardana empurdanesa, donant voltes a la plaça al compàs de la cobla, fent molt variades figures ab los peus, ara encreuantlos, ara picant a terra puntejant los motius de la música, y al acabar los passos donen terme al contrapàs ab una grossa gambada. Per últim, segueix lo contrapàs final⁵⁶, en que ballen o fan la sardana homes y dònnes, y en el que hi han iguals figures que en lo contrapàs primer.”⁵⁷

També tenim constància de tres partitures del segle XIX que ens parlen del Contrapàs de Prats de Lluçanès, una primera que duu el títol de “Contrapàs de Prats de Llussanés”, una segona que diu “Contrapunt de la Sardana del Contrapàs” i la tercera que en el seu encapçalament ens diu “Per els volts del any 1880 va substituir-se la precedent Sardana per la següent”. Totes tres estan recollides a l’Obra del Cançoner Popular de Catalunya.

Detall de les primeres notes de la partitura més antiga del “Contrapàs de Prats de Llussanés”, recollida a l’Obra del Cançoner Popular de Catalunya (OCPC).

⁵⁴ Casades ens aporta algunes idees sobre l’origen del contrapàs de Prats de Lluçanès. “sembla un ball sagrat, religiós, propi de la divinitat... es balla per les festes patronals... el costum de presidir-lo els prelats (els clergues de la parròquia)... que en lo chorus se ballaven (no sabem si chorus es refereix que es ballava en algun espai de l’església o bé al conjunt de persones que es movien i dansaven rítmicament al so de les veus o dels instruments)”.

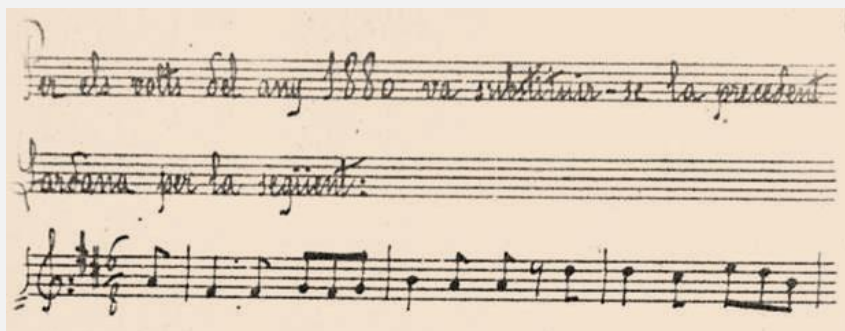
⁵⁵ Casades ens diu que els capdansers són els administradors o confreres. Possiblement fossin de la confraria de Sant Vicenç, Sant Antoni de Pàdua o Sant Eloi, que eren les més importants, segons l’època.

⁵⁶ Casades ens informa d’un Contrapàs primer, sagrat, que només es balla per les festes del sant patró del poble (Sant Vicenç), on només hi prenen part els homes i en presència dels prelats o clergues i després dels oficis divins. A continuació es fa un segon contrapàs o sardana, amb homes i dones, també fent rotllana i amb algunes figures com el Contrapàs primer. Segons l’autor sembla que tots dos es ballaven “donant voltes a la plaça” (s’entén a la plaça de l’església).

⁵⁷ CASADES i GRAMATXES, Pelegrí. *Lo Lluçanès. Excursions a dita comarca*, Barcelona, 1897 (pàg. 49-51).

Detall de la partitura titulada "Contrapunt de la Sardana del Contrapàs" (OCPC).

Encapçalament i detall de la partitura que posa "Per els volts del any 1880, va substituir-se la precedent Sardana per la següent" (OCPC).

La tonada d'aquestes tres melodies⁵⁸ és la mateixa que es toca en el Contrapàs que el poble balla actualment. Ens podríem preguntar si aquestes partitures formaven part del plec de "més d'un centenar de cançons" que Vilarmau va lliurar a Amades i al mestre Tomàs quan van venir de visita l'any 1931, tal com expliquen ells mateixos en la seva missió al Lluçanès. El que no sabem és de qui les hauria recollit en Vilarmau.

Ballant el Contrapàs a la plaça Sant Jaume, a la dècada dels anys 1950, davant la fàbrica d'envetar espadenyes "La Mariposa", també coneguda per cal Tancat i antigament per cal Jordana. Abans ballarien els primers contrapassos els traginers casats de la confraria de Sant Antoni de Pàdua, més tard de Sant Eloi i també amb els fadrins, però sempre només homes. Avui ja no hi ha traginers, el balla tothom, homes, dones, pradencs i forasters (foto cedida per Maria Teresa Safont i Freixa, AMPLI).

⁵⁸ Vegeu "Partitures del ball del contrapàs" a l'annex "Cançons i melodies de Sant Joan, dels traginers, del Contrapàs i El repicar de Prats de Lluçanès".

Sembla que els dos contrapassos al·ludits (Borrassers i Prats), coincideixen en la part final. Mentre Casades explica que el Contrapàs de finals del segle XIX s'acaba "*ab una grossa gambada*", el de Borrassers diu que s'acaba "*ab Camada*", que bé a ser el mateix. Potser Joan Piniella, que és el més ancià, va veure ballar el contrapàs de Borrassers.

Casades ens diu que el Contrapàs "*sols se balla en lo dia del sant patró del poble y després de la celebració dels oficis divins.*" Però ja hem vist que també es ballava pels Elois i altres festes. Això passava a finals del segle XIX. Tenim programes del primer quart del segle XX, que ens diuen que per la Festa Major de Sant Vicenç es ballava el "*típic contrapàs del Lluçanès*" a la plaça Sant Jaume, i també es ballava per Sant Joan i Sant Eloi, festa del gremi de traginers.

Alguns anys més tard, a la dècada dels anys 1930, J. M. Vilarmau també escriu sobre el contrapàs de Prats de Lluçanès, que deuria haver vist ballar, prenent nota d'algunes partitures i la seva activitat folklorista coincideix amb aquells antics il·lustrats de l'era del romanticisme, on tot són especulacions del "sagrat i la divinitat" quan es remunten als orígens primitius de cultures arcaiques, iberes, amb danses religioses.

Amades explica que "*pel Ripollès i pel Lluçanès, la confraria de Sant Eloi, en sortir de l'ofici del diumenge abans de la festa, rifava un xai a la plaça per acaptar per a la diada de Sant Eloi.*"⁵⁹

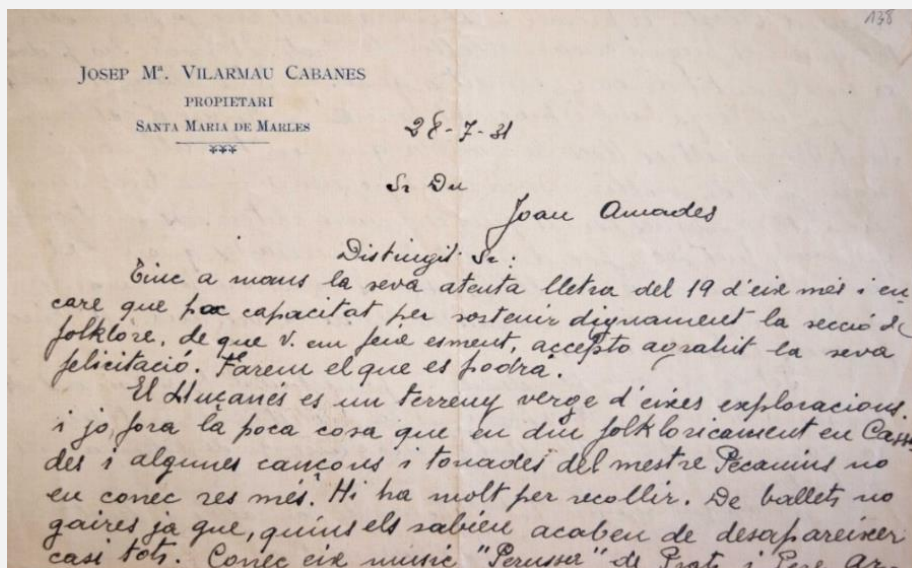
Si Casades ens diu que el Contrapàs "*És una dansa solemne y de cerimònia, tal vegada tradició vivent d'un dels balls sagrats dels primers pobladors de la comarca...*", en Vilarmau també apunta a aquest passat, dient: "*Tot el conjunt te caires d'una festa índia u tal volta no vagi errat al pensar que eixa festa no tinga reminiscències davallades de la raça índia ja que en la prehistòria els primers habitants del Lluçanès tingueren un estret parentiu amb eixa raça.*" Aquí el mot de *raça índia*, s'entén que es refereix als pobladors vinguts de més enllà de l'Europa Oriental.

Programa de la Festa Major de Sant Vicenç de 1916, amb el ball del Contrapàs, després de l'Ofici Solemne (AMPLI).

⁵⁹ AMADES, Joan. *Costumari Català*, Vol. IV (pàg. 265).

4.3.3. Sobre el ball del contrapàs que Josep M. Vilarmau explica a Joan Amades en una carta el 27 de desembre de 1944.

Pel que sabem, podem confirmar que Josep M. Vilarmau i Joan Amades havien mantingut correspondència des de l'any 1931. A part d'un llarg espai de silenci que va des d'abans i fins després de la guerra civil, es tornen a escriure a partir del 2 de febrer de 1943, fins el 29 d'agost de 1947, pocs mesos abans de la mort de Josep M. Vilarmau, que va tenir lloc el dia 7 d'octubre de 1947.

Primera carta que tenim constància que J.M. Vilarmau escriu a Joan Amades, 28/7/1931. En ella s'esmenta al músic "Perussa" i Pere Arderiu, d'Olost (Documentació i Epistolari. Correspondència amb Vilarmau, DGCPA, Arxiu Amades).

En aquesta correspondència, entre altres assumptes, es parla de la missió que Joan Amades i el mestre Joan Tomàs van fer al Lluçanès, per recollir un bon grapat de cançons i danses que en Vilarmau els havia preparat amb cantaires de la comarca. En aquest cas, però, ens interessa destacar-ne una on Vilarmau explica a Amades sobre algunes danses que es ballen per Sant Vicenç, festa major de Prats, i el Contrapàs que es balla per Sant Eloi, festa dels traginers. És una carta escrita el 27 de desembre de 1944. Sobre el Contrapàs diu:

"... es balla per S. Eloi, festa dels traginers que celebra Prats l'endemà de S. Joan. Ara no tenen costum de ballar-lo però això no us amoïni que si pugeu preparat, ja trobarem la manera de que el ballin. El Contrapàs pròpiament dit, només el ballen dos homes, volent fer alguna cosa d'aquelles que deuria ésser antigament el vertader contrapàs, però que avui no tenen cap ni centener. La música mateix, com totes aquestes, està engiponada avui amb un 6/8 constant que forçosament ha de desfigurar la melodia vella. Hi ha qui encara recorda haver-hi sentit a cantar lletra, però ja no es troba això. El Contrapàs va seguit d'una Sardana llarga que balla el jovent (homes sols) en semicercle oscil·lant també a la seva manera. Ja ho veureu i us en fareu càrrec però penseu que avui, el Contrapàs de Prats, només són quatre testos que hom pot recollir d'un megàlit prehistòric."⁶⁰

⁶⁰ De contrapassos n'hi ha de diversos tipus, uns de més cerimonials, altres de més airosos, com per exemple el de Sant Vicenç de Torelló <https://www.ccma.cat/tv3/alacarta/programa/el-contrapas-llarg-el-divino/video/3157170/> o el de Tremp <https://www.youtube.com/watch?v=ip4p7NLqvWQ> (17-5-2022).

Segons Vilarmau, el Contrapàs que es ballava a mitjans dels anys 1940 “*només són quatre testos que hom pot recollir d’un megàlit prehistòric*” i explica que el Contrapàs pròpiament dit només el ballen dos homes “*volent fer alguna cosa d’aquelles que deuria ésser antigament el vertader contrapàs*”. Després de ballar el Contrapàs, es balla una “*sardana llarga amb semicercle oscil·lant també a la seva manera*”, que balla el jovent i només per homes sols. Tot això ens fa pensar que el Contrapàs que es ballava l’any 1953, com el de la fotografia, deuria ser el mateix que parla Vilarmau i que actualment és el format per grups de quatre balladors i conegut amb el nom de *Contrapàs dels traginers* i la “*sardana llarga*” sigui el que avui coneixem com el *Contrapàs del poble*.

Ja més recentment, segons el que ens expliquen persones que han vist ballar el Contrapàs a la dècada dels anys 1940 i 1950, ens diuen que hi havia balladors que anaven vestits de traginers, amb la seva brusa negra fins el genoll, pantalons de vellut negre, faixa negra, espadenyes de set betes de color negre, gorra negra i un mocador lligat al coll del més corrent que es feia servir aleshores, de color blanc, ratllat amb quadres blaus amb tons més forts o més fluixos, dels que s’estilava dur abans a les butxaques dels traginers, pagesos i demás. A vegades els balladors anaven més *mudats* amb armilla i americana, però sempre amb espadenyes de set betes, boina i el típic bastó a l’esquena.⁶¹

Parella de balladors del Contrapàs, l’any 1953. De cara, Josep Berenguera, de cal Recader, i d’esquena Josep Noguera, de cal Maimés, que van ser els animadors i conservadors del ball del Contrapàs durant una bona colla d’anys. Aquí els podem veure en un moment de la dansa, a la plaça Nova, portant a l’esquena el típic bastó de traginer (foto cedida i comentada per Montserrat Obradors i Grau, AMPLI).

Tal com diu la Roser Reixach:

*“Actualment es distingeixen dues parts, l’anomenat contrapàs dels traginers i el contrapàs del poble. El primer es balla en grups de quatre balladors encarats al mig. Hi ha unes parts on es punteja saltant enlaire, primer començant amb el peu dret, després esquerre i altra vegada el dret, aquest darrer puntejant dues vegades, i tot seguit es fa el mateix començant amb el peu esquerre. Aquesta seqüència es va repetint i en determinats moments hi ha creuament de parelles amb pas de galop, primer una, mentre l’altra fa galop a lloc i després l’altra. El contrapàs del poble es balla fent diverses cadenes al voltant de la plaça... Als extrems de les cadenes hi ha dues persones que dirigeixen els moviments i que porten un bastó alçat enlaire amb la mà dreta. Una part es fa puntejant al lloc, amb els mateixos punts de l’altre contrapàs i una altra es balla anant a dreta i esquerra fent galop lateral per retornar al mateix lloc on s’ha començat.”*⁶² Avui es fa servir una partitura del 20 de maig de 1954, potser manllevada d’alguna altra d’anterior.

⁶¹ JORDÀ i NOGUERA, Mª Teresa, *Converses sobre el contrapàs* (Prats de Lluçanès, 2022).

⁶² REIXACH i BRIÀ, Roser. *Contrapàs de Prats de Lluçanès*. Esbart Català de Dansaires. *Inventari de danses vives de Catalunya*, 2017. <https://dancesvives.cat/inventari/16/637> (07/06/2021).

5. La corrida dels Elois

Segons els programes que es conserven a l'Arxiu Municipal, podem comprovar que l'anunci de les *carreras Eloys* és molt semblant, tant des dels primers anys que en tenim notícies, com fins a mitjans del segle XX.

Pel que fa a l'ambient de les curses, tenim la descripció que en fa Casades:

“No menys característica és la costum de corre'ls matxos per la festa de Sant Eloy, lo que té efecte en la vila de Prats de Lluçanès. A la tarde de semblant dia's reuneixen a dita vila tots los traginers de la comarca ab llurs animals de bast, vistosamente adornats ab los millors guarniments, estrenats tal vegada amb motiu de la festa, formant una cavalcada tant original com vistósissima per la llampant munió de coloraines dels llarchs sarrells y ventreres, capetes y capsanes, mantes y selles, verdaders prodigis de tons y colors, obres mestres dels experts basters de Ripoll y Berga. Surt la nombrosa colla fins lo pla de Santa Llucia, a les afores de la vila, descavalquen los cavallers y se balla'l contrapàs del Lluçanès.

Curses dels Elois, any 1916. Tothom està pendent de la cursa, mentre la quitxalla i el més menut estan entretinguts esperant que el “retratista” premi el botó. A l'última filera, a la dreta, hi podem veure cinc capellans amb el típic barret que duen aleshores. El personatge de la dreta, a primer pla, amb boina, corbata i rellotge de butxaca ens recorda algú que en aquests moments no som capaços d'identificar, potser algun Garreta? (foto Palmerola, Vic, 1916, cedida per Maria Esperança Casanova i Girvent, AMPLI).

Quin quadro de més soperb efecte y rich de colors! La bellugadissa de la munió de gent que omple de gom a gom lo pla, vermellejant, com en un camp de blat les pintades roselles, tanta barretina vermella y carmesines corbates, sobreixint de la fosca taca de la multitud los incontables colors de la llarga tirallonga de cavalleries, y entre la remor de les veus, confondres lo dringar de picarols y cascabels, apagant los sons de la cobla en ses tocatés.

Terminada la tanda del contrapàs, allavors cavalquen novament los balladors y a més corre's dirigeixen envers l'ermita de Sant Sebastià, dalt lo serradet que domina la plana de Prats, y lo premi és pel qui hi arribarà primer. El qui guanyava tenia'l privilegi de portar lo sant patró en la professó que acte seguit se feya envers la parroquia de la vila. En tal dia també's beneheixen los matxos y demás animals de càrrega.”⁶³

⁶³ CASADES i GRAMATXES, Pelegrí. *Lo Lluçanès. Excursions a dita comarca*, Barcelona, 1897 (pàg. 53).

La descripció que en fa és tan precisa, tan plena de detalls sobre l'ambient i entorns de Sant Sebastià, que pensem que s'ha valgut d'escrits d'en Manel Piniella, com ell mateix reconeix en el seu llibre.

Quan Casades⁶⁴ parla del “*privilegi de portar lo sant patró*”, es refereix al genet o traginer que té l'honor de dur, braç enlaire, la bandera de Sant Eloi, tal com diu Anselm Gost en un article a *L'Estel* el juny de 1971: “*La Bandera dels «Guiatges» abans la nota més simpàtica dels «Elois» i que any darrera any des de 1913 era exhibida a tots els passants, fou brodada a mà per l'Antonieta de cal Pataluga, germana del Miquel, que tots encara en servem bons records.*”⁶⁵

Bandera de Sant Eloi, brodada l'any 1913 per Antònia Pi, tieta de Joan Pi, de cal Pataluga (avui conservada a l'AMPLI).

De les curses dels Elois també ens en parla Joan Amades, potser pels escrits que manté amb Josep M. Vilarmau o pel llibre *Lo Lluçanès* de Pelegrí Casades:

*“El dia de Sant Eloi, es reunien a Prats els traginers de tota la rodalia. Esperaven aquest dia per estrenar i lluir els guarniments del bestiar, obrats pels hàbils mestres basters de Berga i de Ripoll, que posaven a contribució tot el seu art, per tal de fer lluir tant com podien les cavalcades de llurs clients. La gran comitiva es reunia a la plaça, des de la qual s'organitzava una cavalcada, molt lluïda, que sortia fins al Pla de Santa Llúcia, als afores de la població. Allí descavalcaven i ballaven el contrapàs. Finit el ball, els genets tornaven a muntar en llurs garrits guiatges i empenien una ràpida cursa vers l'ermita de Sant Sebastià, situada en un serradet proper a Prats i que domina la població. El qui primer hi arribava era proclamat vencedor, i gaudia del dret de portar la imatge del sant patró en la processó que acte seguit s'organitzava. Baixava des de l'ermita a l'església parroquial, i era integrada per tota la gran corrua de traginers, genets de llur millor bestiar.”*⁶⁶

Una curiositat que podem esmentar són els diversos reglaments que hi ha de les curses dels Elois, amb una colla d'articles que el gremi de traginers s'encarrega de fer complir al peu de la lletra. El més antic que tenim és un programa imprès que data de l'any 1892, que es conserva a l'Arxiu Municipal de Prats de Lluçanès i un altre a l'Arxiu Familiar Piniella. Anys més tard, aquest reglament serveix d'un any per l'altre, només canvia la part final, on hi ha l'any i la signatura de l'alcalde i les signatures de la Comissió o gremi de traginers del moment. Actualment es conserven diversos reglaments de les corrides dels Elois a l'Arxiu Municipal de Prats de Lluçanès.

⁶⁴ CASADES i GRAMATXES, Pelegrí. *L'Excursionista*, Bolletí mensual de la Associació Catalanista d'Excursions Científiques. Vol. II, 1882-1886. Any V, Barcelona 31 d'octubre de 1882, núm. 48 i 49.

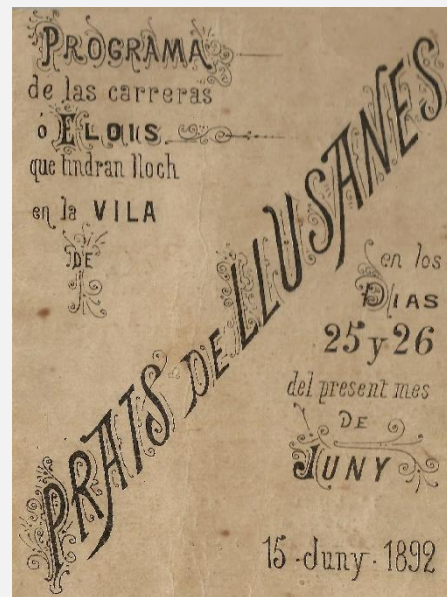
Repetim un xic el que Casades ha expressat sobre la corrida dels Elois en el seu llibre *Lo Lluçanès*, però en aquesta ocasió el seu escrit va adreçat al socis de la revista *L'Excursionista*, publicada uns anys abans.

“Un altra costum se conserva encara y es, que en el dia de Sant Eloy se fá com una corrida, que hi pren part tota una mena de caballerías, desde la vila á l'ermita de St. Sebastià, guanyant un premi, l que arriba primer en la plasseta de la Iglesia.” I com a curiositat, a continuació afegeix encara *“A més, quan té lloch un casament, es motiu de gros rebombori, perquè lo jovent se divideix entre 'ls robadors de la novia y 'ls criats, que la guardan y privan lo rapte.”*, però d'aquest costum ja en parlarem en una altra ocasió.

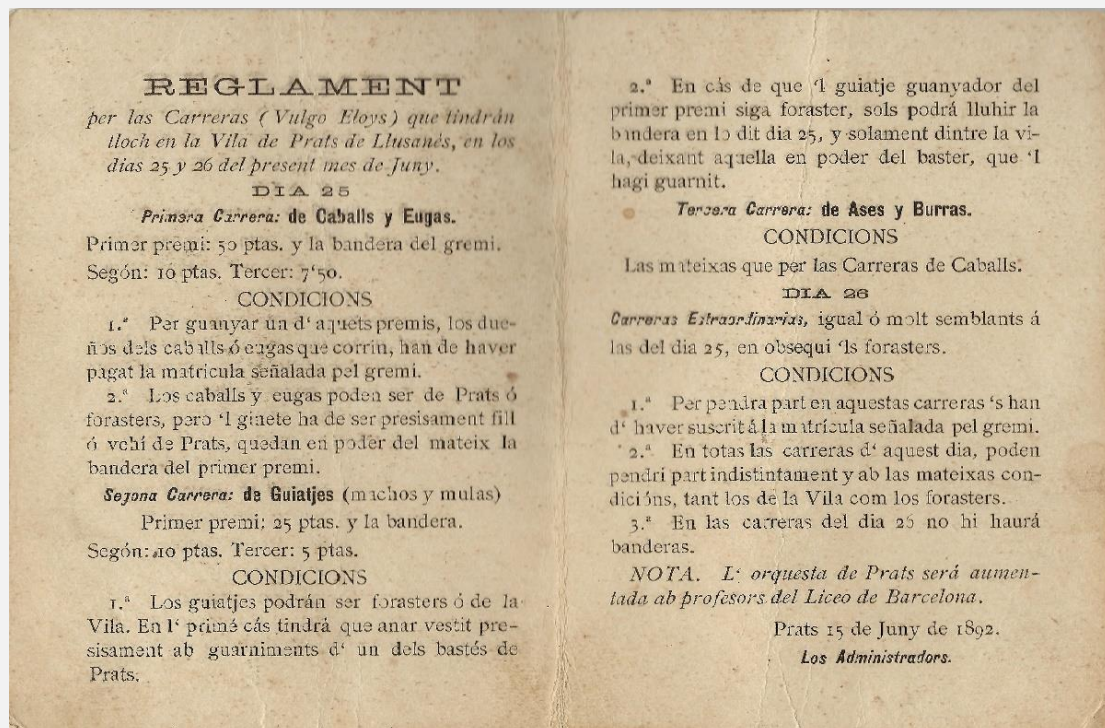
⁶⁵ GOST i GRAU, Anselm. “La festa dels Elois de Prats de Lluçanès”. *L'Estel del Lluçanès*, juny 1971.

⁶⁶ AMADES, Joan. *Costumari Català*, Vol. IV (pàg. 266 i 267).

Observem que en el Reglament del programa la paraula *Vulgo Elois*, era habitual per designar les populars corrides dels Elois. Una altra particularitat era que tot i que els animals que participaven a les curses podien ser de Prats o de fora de la població, la condició per obtenir premi era que el genet havia de ser fill o veí del poble. Finalment, sembla que aleshores ja es feien dues curses, una que era la del dia dedicat a Sant Eloi, la més tradicional, però l'endemà n'hi havia una altra, podent-hi prendre part tant els de la vila com els forasters. Aquest dia, però, a diferència del dia abans, no s'atorga cap bandera al guanyador.

"Programa de les carreras ó Elois que tindran lloch en la vila de Prats de Llusanes en los dies 25 y 26 del present mes de Juny. 15-Juny-1892", amb el reglament i els seus corresponents premis (AMPLI).

Amb els anys, el reglament es va haver d'ampliar a tretze articles, segurament perquè les condicions que requerien les curses i la passada cada vegada eren més exigents. El programa de l'any 1931 té el següent encapçalament: "**Tradicional Carrera**, que'l gremi de traginers d'aquesta vila celebrarà per honrar á son Patró San Eloy lo dia 25 de Juny del present any. Los premis de las carreres son los següents: Asens, Mulas, Guiatxes, Caballs y Eugüas". Quan parla dels guiatges especifica clarament que són *Matxos guarnits*, els quals obtenen el segon premi en importància, després dels cavalls i eugues. Els tretze articles, que hem copiat literalment, són els següents:

Reglament aprovat i que deu observarse

Article 1er. Podrán prendre part á aquesta carrera tota classe de caballerias això es: Eguas, Caballs, Matxos, mules y asens y someres tant muntats per caballers com disposats per guiatxes, sia qualsevol la sua procedencia y la dels seus propietaris ab tal de que permaneixin com á socis en aquesta festa.

Article 2on. Queda terminantmen prohibit anar á caball á la passada de las entorxas que's fa lo dia 24 després de las completes sens que el caballer porti la corresponent acha encesa.

Article 3er. Tots cuants vegin á Santa Lluçia á caball y no vegin á cap de les carreres, no podrán sortir de dit lloch, hasta tant que se augin fet las tres carreres.

Article 4art. Hi haurà tres carreres separatament l'una de l'altre; anirán a la primera unicament els asens; á la segona las mulas y matxos sense guarnir; y á la tercera caballs eguas y matchos guarnits ó guiatxes.

Article 5nt. Una comició composta de tres individus de la Junta y un delegat de la Autoritat local pressidirán la sortida de las carreres y senyalarà en el prat de Santa Lluçia la forma que deuran guardar las caballarias montadas y los guiatxes antes de empendrer la carrera y serà arbitra pera resoldrer sens apelació tota dificultat que puga sobrevenir en aquell lloch.

Article 6e. Un altre comició de individus de la Junta presidirà l'arribada de San Sebastià ahont hi haurà senyalada la meta o ratlla que posarà fi a cada una de les tres carreres, això es; la dels asens y guiatxes abaix y la dels caballs eguas matxos y mulas a dalt. Dita comicio podrà també resoldrer sens apelació totas las dificultats que allí puguin presentarse. Acabada la primera carrera la propia comició donarà la consigna posant per això a la vista y direcció del prat de Santa Lluçia la bandera de us y costum pera que la persona destinada al efecte procedeixi a donar la senyal de sortida de l'altre carrera.

Article 7e. No podrà pendrer part á las carreres la caballeria de qualsevol classe que sia que'l presentin sens els deguts guarniments ó aquestos en mal estat.

Article 8º. Donarà la senyal de sortida en cada carrera un delegat de l'Autoritat, disparant un tiro de pistola ó revolve.

Article 9ve. Tota caballeria o guiatxe que surti de la línia senyalada avans de sonar lo disparo de pistola, no podra obtindre cap premi, y sel considerarà fora de concurs.

Article 10e. Es indispensable pera tenir obcio a premi ballar el contrapas ó sardana al plà de Santa Lluçia.

Article 11e. Queda terminantmen prohibit donar garrotadas y tocar tan á las caballerias montadas com als guiatxes, després de haber comensat la carrera. Las comicions y els agents de l'Autoritat local vigilaran la mes complerta observancia y el que atrenqui aquesta disposició pagarà una multa de cinquanta pessetas.

Article 12. Per disposició de la Autoritat Local, queda prohibit lo transit de personas i carruatxes en el curs de las carreres, comprés desde Santa Lluçia a San Sebastià i hora de les 3 a les 8 de la tarda oficial.

Article 13. No's donarà cap premi als guanyadors de las carreres fins que hagin arribat a San Sebastià els agents encarregats de la vigilància de las carreres y donat la conformitat de les mateixas.

Prats de Llusanès 24 juny 1931

Vist i plau. L'Alcalde
Manuel Noguera Jordà

La Comissió,
Miguel Pi Climen Plans Juan Mugosa José Noguera

En aquest mateix programa consten els premis de l'any 1931 i en un altre apunt també hi ha els premis que possiblement siguin els de l'any 1926:

		Premis 1931	Premis 1926?
Asens	1 ^{er} <i>que arribi á San Sebastià</i>	15 Pessetes	10 Pessetes
	2 ^{on}	6 "	5 "
	3 ^{er}	4 "	3 "
Mulas	1 ^{er}	30 "	20 "
	2 ^{on}	20 "	10 "
	3 ^{er}	10 "	6 "
Guiatxes	1 ^{er}	50 "	50 "
Matxos guarnits	2 ^{on}	25 "	15 "
	3 ^{er}	10 "	5 "
Caballs y	1 ^{er}	150 "	75 "
Eugas	2 ^{on}	50 "	50 "
	3 ^{er}	20 "	25 "

5.1 Sobre els guiatges i com anaven guarnits

Salvador Vilarrasa, en el seu llibre *La vida a pagès*⁶⁷, quan parla del casament de l'hereu, ens explica amb tots els detalls el guarniment d'un guiatge.

"El jove que ha de menar la mula de bast per portar la roba ha procurat lluir-se no salament cercant un animal de bona planta, si que també proveint-se d'uns guarniments de guiatge com no se'n veuen de millors; una cabaçada⁶⁸ carregada de bellugons⁶⁹ com grosses cireres amb dos plomais al cap d'amunt, el de davant un xic més llarg que l'altre, un murrió molt ben tatxat, com igualment les regnes, sortint també de les vores pèl de teixó; el pitral amb els seus cascavells i llargues fileres d'aromes⁷⁰, la manteta brodada amb el Sant Antoni sobre-anques plens de bellugons que pengen a cada costat, una rabasta⁷¹ que a més de tenir un pam d'ample de dibuixos clavetejats, és molt ben enteixonada, o sia que al cap d'avall hi ha una pell de teixó, la coberta nova de drap blanc sobre el bast, la ventrera⁷² tota adornada i per més presumir, encara li ha trenat i nuat la cua, lligant-li, a la mateixa, un ram de monja⁷³, tot lo qual fa que presenti un aspecte de riquesa i de bon gust com no es trobaria millor en cap altre. Cal esmentar que el millor ornament del guiatge, sia matxo o mula, el formen les aromes i els bellugons. Són unes boles fetes amb fil d'estam de diferents colors predominant el vermell. Quan pengen enfilades al llarg d'un cordill, com en el pitral, se'n diuen aromes i quan van agrupades en penjois de tres o quatre com un ramell de cireres se'n diuen bellugons."

⁶⁷ VILARRASA i VALL, Salvador. *La vida a pagès*. Ripoll, 1975 (pàg. 268 i 269).

⁶⁸ Cabeçada: Conjunt de corretges que s'ajusten al cap dels animals de tir, proveït si escau de tapalls per als ulls, al qual se subjecta el fre amb les regnes (IEC).

⁶⁹ Bellugó: Bolles de fil d'estam de colors vius, reunides en penjolls de tres o quatre, que serveixen per adornar els guarniments d'una bístia o les xurriaques dels traginers (Ripollès) (IEC, DCVB).

⁷⁰ Aroma: Bolla de pelfa que s'assembla a la dita flor i es posa com adorn al cerrell dels cortinatges o al cap dels cordons (IEC, DCVB).

⁷¹ Rabasta: Peça ampla i corbada, de cuir, sola, tela forta o fusta, que subjecta la sella o bast per darrera passant per sota la coa de la bístia (Rosselló, Guàrdies, Lluçanès, Andorra, Pallars, Conca de Tremp) (IEC, DCVB).

⁷² Ventrera: Corretja que passa per davall el ventre de l'animal i, si duu carro, va subjecta als braços del carro que serveix per a impedir que aquests s'aixequin (IEC).

⁷³ Ram de monja: Ram de flors artificials, molt grosses i aplanades, generalment imitant roses (IEC).

Guiatge guarnit, a la plaça Nova. Al fons podem veure una de les faroles que il·luminaven la plaça i sobre seu la bonica eixida de la casa de cal Carnicer. A la foto, als dos extrems, sobresurt la cara dels vailets que també hi volen ser presents (foto cedida per Antònia Fusté i Boy, AMPLI).

Joan Amades també ens dona la seva versió, amb detalls com la manta que duu el guiatge en honor a Sant Antoni. Ens diu el següent:

“El bestiar que assisteix als passants i a les cavalcades de Sant Eloi porta les seves millors gales: la cabeçada, guarnida amb aromes verdes i fils verds, mirallets, plomall encintat i campanar amb una medalla de Sant Antoni. Les aromes són un dels elements més emprats en basteria per l'embelliment dels guarniments. Són esferes petites, de mida que varia des d'una cirera a una pruna. Són fetes amb fil d'estam, blau, groc, vermell o verd. Les enfilen en grups com les cireres. Els enfilalls d'aromes són qualificats de bellugons. Les corretges i les mantetes són ricament brodades. Del pitral en pengen cascavells dels més grossos. El davantal està format per llargues tires d'aromes i la ventrera ressalta de tants serrells i bellugons. El bast està sostingut per cavallets enflocats. La manteta porta brodada la imatge de Sant Antoni, amb un gerro de flors a cada costat, canalobres i ciris, tot voltat per una orla, dins de la qual hi ha encara d'altres dibuixos. Aquests brodats tenen molta fesomia de capçaleres de goigs i constitueixen interessants documents d'art popular. Duen la rabasta clavetejada amb claus de testa de llautó, que formen dibuixos tan complicats com enginyosos. La cua, la duen enflocada amb cintes de coloraines, flocs i llaços i, a voltes, amb un ram de monja.”⁷⁴

Josep M. Gost i Grau, un pradenc amant de les tradicions, en un dels molts escrits que va fer a la revista *L'Estel*, l'any 1983 ens parla dels guiatges i diu:

“Ja fa temps que han desaparegut de les esmentades curses els “guiatges”. Matxos guarnits amb mantes de colors i cascavells que, seguint una euga que s'engegava al davant, anaven des de Santa Llúcia fins a Sant Sebastià sense cavaller.”⁷⁵

⁷⁴ AMADES, Joan. *Costumari Català*, Vol. IV (pàg. 268).

⁷⁵ GOST i GRAU, Josep Maria (*Fidel*). “Costums del mes de juny”. *L'Estel del Lluçanès*, juny 1983.

Guiatges bellament guarnits, a la plaça Vella, lloc destacat de les festes de Sant Joan i Sant Eloi, a primers del segle XX. Els veïns des dels balcons, com els de la casa de cal Purra, on encara s'hi pot veure la creu del Via-crucis, tenen una vista privilegiada de tot l'entorn i el públic en general arrambat al voltant de la plaça. (foto cedida per Maria Assumpció Ribera i Cetrà, AMPLI).

Carrer Orient, durant la festa dels Elois, a mitjans del segle XX. Al mig, Andreu Fusté i Boy (Noi Joan) sobre el seu cavall, duent el nen Joan Amblàs, fill de l'Antoni Amblàs Solanich (Ton de les Vinyes) muntat sobre el guiatge guarnit duent la medalla de Sant Antoni al cabestre. La senyora és la Rita Riu i Llena, muller de l'Antoni, amb dues de les seves filles. Els dos formaven part de velles nissagues de traginers (foto cedida per Llorenç Grau i Parcerisa, AMPLI).

Davant del campanar, a la plaça de l'església i carrer Major, podem veure el matxo de cal Camalliga, guarnit de guiatge, que podria ser el mateix de la fotografia anterior, amb Llorenç Grau sobre el seu cavall i l'Antoni Amblàs (Ton de les Vinyes), un personatge que sempre anava amb faixa i boina negra, tots dos molt amants de les festes dels Elois (foto cedida per Llorenç Grau i Parcerisa, AMPLI).

Aquí podem veure a dos pradencs amants de les tradicions. És a la plaça de l'església, durant la Passada o benedicció de les cavalleries, davant de ca la Morena i de la peixateria de l'Agneta. El que va sobre el cavall, duent la bandera dels Elois, és l'Isidre Soler i Boatella (cal Mano) i el seu davant el Joan Colomer i Rovira (cal Trepadelles). Durant una època tots dos van ser la parella de capdancers en el ball de la Trencadansa que es balla per la Festa Major de Sant Vicenç. El Joan Colomer, a més, va ser un gran animador de les festes dels Elois (foto cedida per Dolors Soler i Comas, AMPLI)

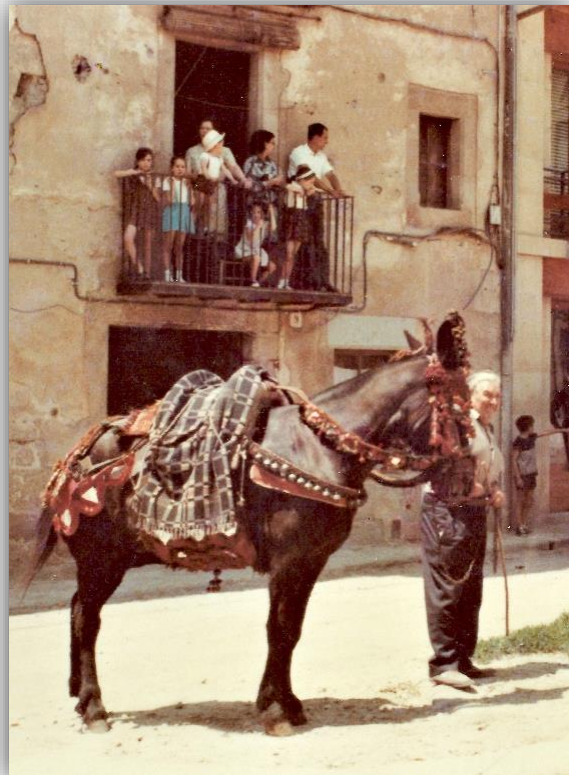

Una altre animador de les festes dels Elois, Isidre Prat i Tubau (cal Pataneres). Aquí el podem veure a la Passada, davant de cal Fumaña, en companyia del Xulo de la Roca i el nen que duu la bandera de Sant Eloi és el Joan de cal Vaquetes, amb la mula Pastora (foto i comentaris d'Angelina Prat i Santamaria, AMPLI)

Núria Vila i Cabanas ens diu:

“El guiatge era l’animal (matxo o mula) que obria la corrua de traginers que duïen a terme el transport de baietes, estamenyes i cordellats a Castella i Aragó. La seva característica principal és que anava sense genet. A les curses dels Elois de Prats, la dels guiatges era la més típica, i sembla ser que no es feia enlloc més, era una tradició d’aquí... Els traginers participants no solament corrien per guanyar, sinó per veure qui duïa l’animal més ben guarnit, això feia que els guiatges fossin un esclat de color, picarols i també solien portar medalles en honor a St. Antoni.”⁷⁶

Lluís Pla i Oliva, amb el seu guiatge Mariano, va ser l’últim que va guanyar la corrida l’any 1969. Dos anys més tard, en el programa de l’any 1971 encara veiem tres premis pels guiatges, però potser va quedar desert. (foto cedida per Lluís Pla i Prat, AFXCJ).

⁷⁶ VILA I CABANAS, Núria. *Festes de Sant Joan i dels Elois. Prats de Lluçanès*, 2002 (pàg. 70).

A partir d'aquell any 1969, hem de parlar d'un cert estancament pel que fa a la corrida dels guiatges. Durant els anys següents ja no hi ha matxos guarnits que formin part de la passada, fins que uns anys més tard, a cavall dels anys 1980-1990 persones amants de la festa dels Elois i que es mouen dins l'àmbit dels matxos de ròssec amb tasques al bosc o altres activitats on els matxos i les mules són elements imprescindibles, es converteixen de nou en protagonistes.

Un d'ells va ser l'Antonino Mujal (la Cantina) que durant la dècada dels anys 1980 duia els seus matxos i mules a la passada i algun any també a la corrida. A més dels seus animals, que tenia en una quadra de cal Terracuita, també es preocupava d'anar a buscar els animals del Blanqué i d'altres cases de pagès. Això va durar una bona temporada.

La plaça Nova, any 1991. L'Antonino Mujal amb la mula "La Lleona", muntada per Josep Fusté (cal Tià) que aleshores només era un nen però ja començava a destacar com a genet, participant a la Passada i a la corrida dels Elois en la categoria dels matxos i mules, amb la bandera del guanyador (foto cedida per Mercè Mujal i Cortinas).

L'any 1991, l'Antonino Mujal, juntament amb el Josep Pujol (Jep Paleta) i l'Antonio Montanyà (cal Soler), van guarnir una mula de guiatge amb uns guarniments manllevats als Traginers de Balsareny. Aquella tarda dels Elois, l'Antonio Montanyà⁷⁷ va menar el guiatge cap a sant Sebastià després de força anys de no pujar-n'hi cap. A l'hora de recollir els premis, l'Antonio Montanyà va demanar a l'Ajuntament que es tornés a incloure el guiatge en les categories que participen a les curses dels Elois. Se li va atorgar un premi que ell mateix va demanar que constituís la primera aportació per recuperar un joc de guarniments de guiatge pel poble de Prats. Un any abans, tots tres havien constituït l'associació de Carreters del Lluçanès⁷⁸ participant a la Passada de la festa dels Elois amb carruatges agrícoles i de lleure.

⁷⁷ Les informacions referents a aquests anys, les hem obtingut d'unes converses fetes amb Antonio Montaña i Salvans i Mercè Mujal i Cortinas, filla de l'Antonino Mujal.

⁷⁸ Tot i que l'associació Carreters del Lluçanès es va constituir oficialment el 9 d'abril de 1999, ja feia anys que duïen moltes activitats. L'any 1992, l'Antonino, el Jep Paleta i l'Antonio van participar a les festes dels Tonis de Taradell, Centelles i Santa Eugènia de Berga, la festa dels Traginers de Balsareny, la Candalera de Perafita, els Tres Tombs d'Anglesola i la Corrida de Puig-reig. L'associació, amb els anys, ha anat incorporant moltes altres persones tant del poble com de diferents localitats veïnes. Actualment presideix l'associació el Joan Molas, qui va rellevar el Jep Paleta.

Aquí podem veure a l'Antonio Montanyà, l'any 1991, quan amb el Jep Paleta i l'Antonino Mual van guarnir un guiatge com van poder i quan l'Antonio, que va rebre la bandera de Sant Eloi, com veiem que duu a les mans, se li va donar un premi en metàl·lic que va retornar a l'Ajuntament com a primera aportació i l'encàrrec per fer un guiatge (foto cedida per Mercè Mual i Cortinas).

L'any 1997 Josep Pujol va cuidar-se de posar uns vells guarniments a dos matxos de l'Antonino Mual que els van anar a buscar a cal Baster de la plaça. Aleshores a Prats només hi havia tres cases d'antics traginers que encara guardaven aquests guarniments. Uns eren els de cal Joan, uns altres els de cal Baldiri i n'hi havia dos a cal Baster. Aquell any van poder guarnir un matxo i l'altre animal podem dir que feia de guia, perquè només estava a mig guarnir. Aquells *bellugons en forma de cirera*, fets amb fil d'estam ja estaven envellits i força malbé.

Posteriorment, es van posar en contacte amb l'Ajuntament per tirar endavant els guarniments d'un nou guiatge. Aquests els va fer el baster de Vic Boi Galtés, que també es va cuidar de donar a fer tot l'embelliment de les borles a una congregació de monges d'Andalusia que aleshores eren dels pocs llocs que encara es dedicaven a elaborar aquests ornaments. Finalment, l'any 1999, el nou guiatge va prendre part a la passada i a la corrida dels Elois. Davant seu hi anava un cavall muntat pel Josep Nualart⁷⁹ i al seu darrera el guiatge amb la manta que guardaven a cal Joan i que encara avui la porta, tot prenent part en les velles curses de guiatges, les més tradicionals i úniques que s'han fet mai al nostre país.

⁷⁹ La corrida dels guiatges, que eren matxos enters, consistia en el fet que al seu davant hi anava una mula amb el seu genet i darrera seu els matxos guarnits, amb el desig d'atrapar-la. No es coneix cap més lloc on s'hagi fet una corrida d'aquestes característiques, per això encara pren més valor el fet de mantenir aquesta vella tradició.

Josep Pujol Nualart (Jep Paleta) muntat sobre un cavall i al seu darrera el guiatge amb els guarniments de l'any 1999, que serveixen per mantenir una tradició centenària (Foto Contrast).

El guiatge amb el medalló de llautó de Sant Antoni de Pàdua, que sempre han dut al cabestre els animals que van davant i guien a la resta en les llargues corrues de traguers (fotos Contrast i AFXCJ).

5.2 Tres relats de com els seus autors vivien les curses dels Elois a mitjans del s. XIX i primers del s. XX

Per copsar l'esperit d'aquells dies de festa, disposem de les narracions de tres testimonis que van escriure les seves impressions i donen una imatge força precisa del que eren i representaven per a tot el poble les festes dels Elois. Ens referim a Joan Piniella i Fumanya⁸⁰, al seu fill Manel Piniella i Roca⁸¹ i a Josep M. Vilarmau i Cabanas⁸².

5.2.1 Joan Piniella i Fumaña (Prats de Lluçanès, 1801 – 1886, cirurgià)

En un manuscrit que l'autor titula *Noticia de la Villa de Prats de Llusanés. Desde 1801 á 1886*, hi ha un petit apartat dedicat a costums, festes i tradicions, en el qual en unes poques ratlles ens parla de les curses dels Elois. És un manuscrit que l'hem d'emmarcar a mitjans del segle XIX, però al ser una crònica de tot aquell segle, hem de suposar que el que explica deu ser l'habitual de tota aquella centúria.

“Costumbre era el salir de mañana por San Juan a las fuentes tomando la Buenaventura. Lo era también el correr los mulos por San Eloi. Consistía en que por la tarde se bendecían los animales que llevaban enjaezados¹, luego marchaban hasta Santa Lucia, allí juntos bailaban el Contrapàs². Al concluir corrían a más no poder hasta San Sebastián, disputando el ser el primero y el que lo era, tomando el Santo recogía limosnas³ de los demás. Se volvía a hacer otro Contrapàs⁴ y se venían corriendo a la villa, haciéndolo a más algunos tramos desde casa Camps a la Buena Suerte. Frente a la casa Camps⁵ también se bailaba con mucha alegría, a la que venían muchos forasteros.”

1. Guarnits.
2. Aquí Piniella ens narra la celebració de “*córrer los mulos por San Eloi*” i ens explica que es ballava el Contrapàs abans de la corrida. Hem d'entendre que el cronista es va fixar més amb els matxos i guiatges guarnits que amb la resta de cavalleries, que també hi deuriem participar.
3. No sabem si vol dir que el guanyador li donaven una bacina de Sant Eloi i a la mateixa esplanada de l'ermita recollia almoines per a la festa, a banda de donar-li la bandera com a guanyador.
4. Potser allà dalt a l'esplanada de Sant Sebastià, una vegada acabades les curses, es tornava a ballar el Contrapàs.
5. Potser es tornava a ballar el Contrapàs entre cal Camps i la Bona Sort, aclarint que davant de cal Camps era el lloc de més concurrència. Tenint en compte que el Contrapàs era un ball més aviat llarg, potser en aquests trams es ballava algun fragment del ball i no sabem si anava acompanyat de músics.

5.2.2 Manel Piniella i Roca (Prats de Lluçanès, 1841 – 1920, secretari de l'ajuntament de Prats de Lluçanès)

A l'arxiu familiar Piniella, en la secció de correspondència, disposem d'una carta de l'any 1915, que Manel Piniella envia a la seva filla Concepció, casada amb Joaquim Amat, pares del futur escriptor Joaquim Amat Piniella, que aleshores vivien a Manresa, convidant-los a passar les festes de Sant Joan i els Elois a Prats de Lluçanès.

“Benvolguts i estimats fills: properes las festes de Sant Juan i Sant Eloy, vos invito per si teniu a bé venir a honrar-nos-las, i en la Aniteta¹ començarien a arrelar-se les

⁸⁰ PINIELLA i FUMAÑA, Joan. *Noticia de la Villa de Prats de Llusanés. Desde 1801 á 1885*. (pàg. 13) (AFP).

⁸¹ PINIELLA i ROCA, Manel. *Carta a la seva filla Concepció Piniella, 1915*. Correspondència familiar (AFP).

⁸² VILARMAU i CABANAS, Josep M. Generalitat de Catalunya, Cultura Popular, quadern 1.1.1.152, c. 420, s. 3 (DGCPA, Arxiu Vilarmau).

característiques i tradicionals costums; que ja estic contemplant com l'avi Joan² l'hi punteja i saltironeja los típics ballets, contradanses, el majestuós Contrapàs al vol de les fogueres, l'hi ensenya el trofeu Emblema³ que sa mare dedica a la festa, l'ha acompanya a l'esvelta i renombrada ermita que guarda preciosos i de relleu records de la artista.

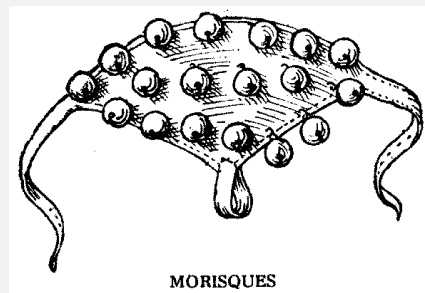
Li recorda la sumptuosa i magistral festa amb que son tresavi Jepet Jancreu⁴ amb sa calça curta, botonades de plata, primorosament engalanat i guarnit luxosament son guiatge i el Bailet⁵ provist de sons cascavells amb ses típiques i renombrades Moriscas⁶, que apinyat el poble, convidats i comarcans en el pinacle de l'ermita i sos contorns, amb febrosa ansietat aguarda la senyal que ballant el típic Contrapàs en Santa Llúcia dona l'Agutzil de l'Ajuntament, per emprendre vertiginosa corrida los apostats amb brioses cavalleries i amb Rienda solta previstos de sons cascavells, sos luxosos i engalanats guiatges.

Seguís de muntada orquestra al so de les celebèrrimes Tavoles, Pau Bisbe, Rispa, Casagran i renombrat flabiol i tamborí Ton Ramonet, contemplant i observant varies alternatives dels heroes de la corrida i les evolucions de guiatges en los pujants i alzina de la Caseta, al maneig del fustigant i enjasat fuet Jancreu, en quals se distingeix el Bailet, que enardit amb la carícia de l'amo, contestada amb sonor bram seguint el cavall que monte el Pumateu o el Bado, són els primers en arribar a Sant Sebastià, en que amb gran ovació i salva de música se'ls dona i fa la bona arribada, tenen a gran honra el captar per el Sant⁷, així com van arribant tots los que han pres part en la corrida i feta la entrega dels premis corresponents assignats per la mateixa, amb la característica bandera de Sant Eloy col·locada durant vuit dies a la cabeçada del guiatge guanyador del premi (que durant catorze anys obtingué el Bailet).

Fet lo Contrapàs, amb bandera estesa, el que ha guanyat el primer premi i del Sant acompanyat de quants han concorregut a la corrida, muntats amb ses cavalleries, seguís de luxosos guiatges fa triomfant entrada en la vila, al so de típica melodiosa i sonora orquestra. Després de populars ballets, Contrapàs i contradanses⁸, l'acompanyen amb música a sa casa, a on els obsequia amb bon refresc.

Prou per avui. Afectuosos records per a tots. Vostra pare. Manel"

1. L'Aniteta (Anna) és la germana gran de Joaquim Amat Piniella.
2. L'avi Joan deu ser el germà del Manel, ja que el seu pare Joan Piniella i Fumaña era mort des de l'any 1886.
3. El trofeu Emblema no sabem si es refereix a la bandera de Sant Eloi, que es lliura al guanyador de la corrida, o bé a alguna pintura de l'ermita de Sant Sebastià o els seus voltants, que hagués realitzat Concepció Piniella, atès que aquesta era la seva passió durant tota la vida.
4. Japet Jancreu, com a tresavi, podria ser el pare de la muller de Joan Piniella i Fumaña (besavi), casat amb Francisca Roca i Serra el 1829 i el seu pare era Josep Roca.
5. El Bailet, com veurem, era un animal que havia guanyat catorze vegades la cursa dels Elois.
6. Morisca: Peça de cuir guarnida de molts de cascavells, que va col·locada damunt el collar d'una bístia de tragí per animar-la amb el cascavellatge (Plana de Vic) (IEC, DCVB).

7. Captar pel Sant pot ser una prerrogativa que té el guanyador de la cursa dels Elois, ja que els traguers formaven part de la confraria de Sant Eloi. Podria ser que l'acapta es fes a l'esplanada

de l'ermita, on s'hi arreplegava una gran gentada, amb la bacina de Sant Eloi i així contribuir a les despeses de la festa dels Elois. A banda, al guanyador se li atorgava la bandera de Sant Eloi, que durant vuit dies guarnia el cabestre del guiatge.

8. Al final es ballaven *ballets, contrapàs i contradanses*. Podria ser que, a l'igual que per Sant Vicenç durant uns anys es ballava la Trencadansa i el Contrapàs, avui a part del Contrapàs, ballat només pels traginers, es ballessin altres balls populars.

5.2.3 Josep M. Vilarmau i Cabanas (Santa Maria de Merlès, 1900-1943, propietari d'Escrigas).

És l'autor de diversos textos que ja hem anat recollint al llarg de la nostra narració, però en aquest cas ens referim concretament a la bonica descripció que fa l'autor de la tarda del dia de les curses dels Elois, des que els animals reben la benedicció a la plaça de l'església fins a la nit del mateix dia.

"A tres hores de la tarda tots els traginers es reuneixen amb els animals davant de l'església, per rebre la benedicció..."

Després de la benedicció és quan tenen lloc les curses esmentades i boi fent tots cap al lloc de partida son acompanyats tots junts fins fora poblat per la música. Els quins volen prendre-hi part se'n van en el lloc de sortida situada en la pairalia de Santa Llúcia (contorns de Prats de Lluçanès) on s'hi dansen tots els concursants l'airós contrapàs de germanor.

Immediatament tenen lloc les carreres des de eix lloc de començ fins al davant de la porta de l'esglesiola de Sant Sebastià.

Al arribar el guanyador a la meta és festejat pel poble qui li dona la bandera justament guanyada. Tot el poble en pes assisteix com espectador a les curses i no són pas mals comentades les carreres d'una ciutat que fogosament no són aquestes. No és costum fer la mes petita aposta.

De retorn, tal com a la sortida, arriben tots els traginers acompanyats de la música i és llavors que té lloc la cursa de les cintes¹.

D'un filferro que travessa la plaça n'hi pengen de tots colors. L'habilitat del cavaller consisteix qui amb un bastonet reglamentari les enfili a tota carrera per l'anella que al cap d'avall d'elles gronxa a l'impuls de l'aire.

La festa fineix a la vesprada després d'una passada² pels carrers on hi assisteixen els traginaires i el poble sense els animals."

1. Aquí l'autor parla d'una altra activitat que s'havia fet en altre temps. Es tracta de la cursa de les cintes que també és present en el programa de l'any 1907.
2. Tal com també s'anuncia a l'esmentat programa, al vespre té lloc una altra Passada sense els animals, participada pels traginers i la resta del poble. En aquest cas no es parla d'altres balls populars ni danses.

Depenent de l'època els canvis es van imposant, ja que en Vilarmau no ens parla de l'acpta de caritat per part del guanyador que té dret de fer per a la confraria i per les despeses de la festa. Ens diu, però, que el guanyador té l'honor de dur la bandera de Sant Eloi, des de Sant Sebastià fins al mig del poble.

Aprofitant aquest últim comentari, podríem afegir una nota ben simpàtica d'allò que passava a la dècada dels anys 1940. Recordem que el Llevant de Taula s'havia deixat de fer l'any 1932, segons les informacions que hem pogut observar en els programes de les festes. També s'havia deixat de fer l'acompanyament a l'església de les capitanes del Roser per part dels administradors del gremi dels traginers, amb música i alegres

melodies i pasdobles. Per altra banda, segons la Salutació del programa de l'any 1945, es planyen que ja no hi hagi la Bonaventura ni el Llevant de Taula, quedant tots aquests costums només en la memòria dels més grans.

Tanmateix, les capitanes del Roser no van desaparèixer, i la seva missió, entre d'altres, era la d'anar a donar l'enhorabona a totes aquelles famílies que celebraven un bateig o bé un casament, i ho feien anant a la porta de l'església i, a més de donar la felicitació als pares o els nuvis, també anaven a felicitar als pradencs que celebraven el seu sant.⁸³

Les capitanes del Roser també sortien per una festa grossa, anaven pel poble o a la plaça de l'Església a demanar caritat. I podria molt ben ser que la foto que tenim al davant, fos molt probablement el moment en què les quatre capitanes del Roser felicitessin als guanyadors de la corrida dels Elois i aprofitessin per demanar una "caritat" per a la marededéu del Roser.⁸⁴

Plaça Nova, a mitjans de la dècada de 1940, després de les corrides dels Elois. El cavaller, amb la bandera, al mig de les quatre capitanes del Roser, que duen les paneres on hi hauria els rams d'espígol o romaní i les safates per a la caritat. La de l'esquerra és la Dolors Fusté, que anys més tard seria la muller de Joan Pont (Roca del Feliu), que és el genet de la foto, amb la Pastora, una mula que havia guanyat moltes curses (foto cedida per Josep Pont i Fusté).

⁸³ JORDÀ i NOGUERA, Maria Teresa. Recordo que les capitanes del Roser anaven a felicitar el meu pare, Pasqual Jordà i també a Anselm Gost (cal Perussa) i Eliseu Santmartí (Liceu Vilarrasa), que eren els únics noms que hi havia aleshores en tot el poble, però encara que fos per felicitar a una sola persona, les capitanes del Roser es vestien per a la ocasió, duïen la bacina del Roser i després d'haver felicitat el Pasqual, ell els hi donava una "caritat" i elles corresponien amb l'ofrena d'una petit ram aromàtic.

⁸⁴ VIÑAS i NOGUERA, Anna Maria. Conversa sobre les capitanes del Roser i la fotografia que mostrem.

Qui eren els traginers?

Si a Prats de Lluçanès encara avui es conserva la festa dels Elois, la llavor de la qual es pot remuntar al segle XVII, o més enllà, és en gran part gràcies a l'activitat d'aquells traginers que amb la seva confraria o gremi van anar preservant uns costums que ens han arribat sense gaire canvis fins a la segona meitat del segle XIX. Aleshores l'activitat dels traginers va anar desapareixent. Amb les noves vies de comunicació, els camins de bast donaven pas a camins més amples i de mica en mica els carros i els carreters van anar substituint aquells vells traginers, fins que aquests també van ser engolits pels primers vehicles a motor.

Amades ens descriu com anaven vestits aquells antics traginers de primers del segle XX, i diu:

“Abans anaven a beneir amb el bestiar ben enreuat i encuat, és a dir, formant una llarga renglera, lligat l'un animal a la cua de l'altre. El tragner muntava el guiatge o mul del davant. Els genets vestien llur indumentària típica de l'ofici: vestit de vellut de color blavenc o d'oli, llis o fent una ratlla ben gruixuda, faixa i corbatí vermells de seda, camisa blanca, espadenyes de vetes i armilla folrada de baieta⁸⁵ roja o de color de tamarell⁸⁶ i d'arboç; anaven cofats⁸⁷ amb un mocador lligat al cap amb un graciós nus al costat i barretina vermella al damunt. Per botons del gec portaven grosses avellanes, totes folrades amb fils de seda de coloraines vistoses i llampants.”⁸⁸

Però qui eren i què feien aquells homes que amb el seu tragí eren coneguts amb el nom de traginers? En què consistia la seva activitat, els seus petits secrets, quan amb els seus cavalls, matxos, mules i guiatges es cuidaven de fer el tragí amunt i avall, portant mercaderies a través de ciutats i pobles de Catalunya i més enllà? Aquí ens podem valdre de l'article “Els traginers”⁸⁹, que l'any 1928 van escriure Tomàs Raguer i Salvador Vilarrasa a la revista *Scriptorium* de Ripoll, que dona una visió ben completa d'aquests personatges i dels seus animals.

“Quan encara no hi ha havien carreteres, el tragí (transport que en diuen ara) el feien els traginers amb llurs matxos de bast a cargues pels camí rals per portar d'un poble a l'altre les mercaderies necessàries. És lo que se'n deia fer tragí a bast, i de la distància recorreguda, la carrera.

A més d'aquestes carreres ordinàries, en feien periòdicament a Barcelona, pla de Bages, la marina, etc., a proveir d'articles com vi, oli, aiguardent i altres que no es produïen en nostres comarques.

Fins hi havia hagut una casa de la Pobla de Lillet que transportava a Madrid la roba que es teixia en el poble en els telers a mà, que allavors n'hi havia molts. En

⁸⁵ Baieta: Teixit fluix, tot llana o també barrejat de llana i cotó, molt enfeltrat i cobert de pèl per una o per ambdues cares. “Una capa de bayeta ab sos barrets de dol”, doc. a. 1598 (Història de Sóller, II, 375) (IEC, DCVB).

⁸⁶ Tamarell, tamariu: Arbre de fulles i flors petites, aquestes de color rosat, i fruit en càpsula; es fa espontàniament prop de rius i altres llocs aigualosos (IEC, DCVB).

⁸⁷ Cofat: Guarnit endreçadament, gojós, satisfet de si mateix (IEC, DCVB).

⁸⁸ AMADES, Joan. *Costumari Català*, Vol. IV (pàg. 265).

⁸⁹ Raguer, Tomàs i Vilarrasa, Salvador. “Els traginers”, *Scriptorium*, 1928, números 67 i 68.

Aquest apartat l'hem il·lustrat amb imatges al·lusives a la narració, tot i que algunes no siguin del Lluçanès, atès que poden aclarir molt bé l'explicació dels seus autors.

aquesta carrera entre anar i tornar hi empleaven un mes. També els traginers de Ripoll escampaven arreu de Catalunya i migdia de França les armes de foc que tanta nomenada s'havien guanyat i qual indústria fou un dia la més important de la vila. Fa només una trentena d'anys es veien encara molts traginers i llargues fileres de matxos fent va i vé diària de la Pobla a Ripoll, de la Pobla a Campdevàrol, de Ripoll a Olot i altres. Actualment vénen a proveir a Ripoll amb matxos de bast alguns de Les Llosses, de St. Jaume de Frontanyà i pocs més. De les comarques veïnes no sabem es faci diàriament altre trajecte d'importància que el de Gòsol a Guardiola de Bagà. Allí es veuen encara alguns traginers arriats, amb bones colles de matxos. Es comprèn que només es faci el trajecte per aquest sistema en els pobles encara sense vies de comunicació dels quals l'Estat no se'n recorda sinó per enviar-hi els recaudadors de contribucions.

Cada traginer menava el seu coble o colla, o sia tres o quatre matxos més o menys i ben guarnits segons els diners i el bon gust que tenien, però el guiatge (el de davant) sempre portava millors guarniments que els altres i solien escollir, per tal, el quin feia més bona planta.

Els guarniments d'un matxo de bast es componen de esmorralles, picarol, ronçal, cabestre o cabessada i morrió al cap; regnes al coll, a l'esquena, el bast subjectat a l'animal per la singla a la panxa per estrènyer-lo i pel pitral al pit i la rabasta a les anques perquè no s'escorri amunt o avall. Formen també part del bast la manteta perquè quan plou l'aigua s'escorri sobre les anques i no es fiqui a l'esquena de l'animal i el sobre-anques per aguantar la rabasta perquè no pengi massa.

Coll de Manresa, cap a l'any 1840.
(Francesc Xavier Parcerisa Boada, "Recuerdos y bellezas de España").

És costum de portar al cabestre una medalla grossa de llautó amb un Sant Antoni de Pàdua gravat, i altra a la manteta brodat amb fil d'estam.

Per subjectar la carga al bast es valen dels dogals, la soga i els garrotadors.

Els dogals són quatre cordes, dugues per banda del bast i encreuades, que serveixen per aguantar els dos costals o sia la carga que porta el matxo la mitat a cada costat; la soga és una corda molt llarga i doblada que serveix per lligar la carga i per estrènyer-la, els garrotadors, que són dos garrots d'uns tres pams, un xic corvats i ordinàriament de fusta de blada.

És difícil i seria llarg d'explicar la manera de carregar un matxo, puix depèn de la mena de carga que porta. Així, per exemple s'ensoguen cada u a sa manera els sacs de gra, bots de vi, fusta curta, fusta llarga, teules, etc.

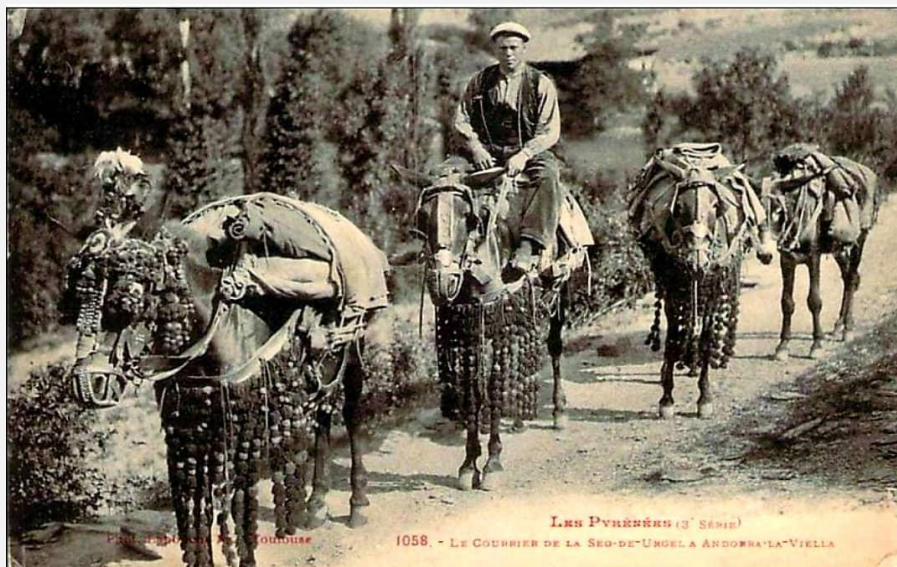
Com accessoris porten damunt del bast lligat amb la comanda (un cordill gruixut) el morralet pel gra, les alforges amb el recapte pel traginer, les sabates per quan plou i la coberta i el tapaboques per abrics. També porten penjat dels collers (corretges que subjecten la rabasta al bast) i un martallet per treure els rocs dels peus dels matxos que a vegades se'ls enclasten dintre les ferradures.

De guiatges així ben guarnits ja no se'n veuen gaires, com el d'en Simon Pujol, que tots els anys té el bon gust de portar-lo a la benedicció de les cavalleries, tres tombs i passant en la festa dels traginers.

Durant l'hivern el guiatge, a més de portar el picarol destapat com els demás matxos, porta els cascavells al pitral. Això apart de què sempre ha sigut el lluíment dels traginers, té la seva utilitat, putx com acostumen fer la jornada llarga (la carrera que en diuen ells) quan a l'hivern van a les fosques per part de matí i vespre, amb el so dels cascavells i picarols senten si caminen bé tots i cada un dels matxos i si algun cau hi corren tot seguit per ajudar-lo a aixecar-se amb la carga i si no poden l'han de descarregar.

Els matxos porten els cascavells i picarols destapats des de Tots-Sants fins al dijous Sant que en eix dia els traginers els hi treuen els cascavells i tapen els picarols per respecte a la diada. Per altra part no havent d'anar en aquest temps a les fosques perquè fa el dia llarg, tampoc els necessiten i començant a córrer mosques aquells sons les aclamarien i donarien més turment als matxos. A l'istiu només els hi destapen els picarols a la nit, perquè en aquella hora no corren mosques i per sentir si els matxos mengen o es barallen, puix els traginers dormen a prop seu en un jas de palla.

Abans, sia perquè planyien més el bestiar o perquè en la majoria de les carreres que feien havien de portar més hores seguides les cargues, aquestes eren aproximadament de dotze roves. Ara pel quins porten fusta, la carga mínima es compta de setze roves.

En aquesta foto podem veure el traginer Joan Codina Picoy (1881-1927) transportant entre altres mercaderies el correu de la Seu d'Urgell a Andorra, 1900 (postal, sèrie 3, núm 1058, de Les Pyrénées).

L'indumentària dels matxos de bast d'aquell temps era aproximadament la d'ara, però la dels traginers ha canviat completament. Vestien gec curt de vellut llis blau amb adornos de vellut negre i armilla també curta amb botons llunts pengirolant,

que com el gec, la portaven descordada; calces igualment de vellut blau, ampla faixa vermella, camisa blanca amb mocador de seda per corbatí (abans només portaven corbata les dones) amb un nus dit de traginer, igual als que ara són de moda, però més gros, proporcionat al corbatí; al cap mocador lligat amb un nus al costat o bé barretina. Per calçat espadenyes de set betes creuades i quan plovia sabates ferrades i tapaboques. A la ma unes xurriaques que ja en diuen de traginer. Tenien el mànec curt (uns dos pams) guarnit amb tiretes de cuir, tatxes de llautó i bellugons a cada cap; la xurriaca feta de tires de cuir nuades de tant en tant i al final molt ben trenades. Quan no les feien servir per espetegar, les portaven lligades al cos a tall de banda o gramalla. Ara porten un bastó primet.

Un vell traginer del Gombreny, en Joan Bartés, ara mort, ens havia explicat que quan de jove anava a buscar vi junt amb altres traginers, fent la carrera, quan els matxos no portaven carga ells anaven a cavall asseguts al bast i damunt la coberta per coixí, cosa que els hi venia molt bé per conversar i cantar tota mena de cançons recreant-se especialment en les al·lusives als traginers com, per exemple, la que posem per mostra.⁹⁰

També en cantaven quan els matxos anaven carregats, caminant al seu darrera, però allavors escollien les de tonada airosa com les pròpies de camí o altres per l'istil. Fins els matxos marxaven més afilerats i els guiatges de cada colla tots presumits semblava seguien l'aire acompassat de la cançó amb els ring, rings dels cascavells que portaven al pitral.

Si no tenen ganes de cantar i els matxos mostraven mandra, feien alguns crits d'arri i oixque tot fent espetegar les xurriaques i així els deixondaven i caminaven més depressa.

Filera de matxos carregats amb troncs. Gombrèn, 1920-1930 (ACR).

Quan no venia bé per deixar-se caure a mig dia en cap hostal, feien apaidó o sia s'aturaven en aquella hora per deixar reposar els matxos i després d'haver-los donat el gra amb el morralet els hi penjaven el morral o sia un altre morralet més gros en el qual hi havia palla i per això d'aquests llocs on s'aturaven en deien l'apaidó (apallador).

⁹⁰ Vegeu "Cançó dels traginers", a l'annex "Cançons de Sant Joan, dels traginers, del Contrapàs i El repicar de Prats de Lluçanès", recollida per Tomàs Raguer i Salvador Vilarrasa l'any 1928 a *Scriptorium*.

També els traginers, traient les alforges del clot de bast d'algun matxo, dinaven del seu recapte de pa, algun tall de cansalada i ceba, que l'amanien amb oli, o bé truitada d'una carmanyola, regant-ho sovint amb el vi de la botella.

Per esmorzar i fer begudes ho feien tot caminant, o a cavall quan els matxos anaven de buit, acostumant allavors menjar un bocí de pa amb una arengada, nous o altra cosa, alçant també la botella quan tenien sed. Les alforges on portaven i porten encara els traginers d'avui el recapte, són dugues bosses de roba de sac agafades l'una a l'altra amb dugues tires de la mateixa roba, d'uns tres pams de llarg i les solen portar al mig de la carga o a clot de bast, penjant una bossa al davant i altra al darrera sense haver-se de torbar a lligar-les.

En aquell temps, si bé les cargues no passaven de dotze roves, com havien de portar-les al menys cinc o sis hores seguides al matí i altres tantes a la tarda, els pobres matxos sofrien unes nafres a l'esquena que feien llàstima. En arribar a casa o a l'hostal, ells o el matelot⁹¹ si n'hi havia, els rentaven les llagues o nafres amb aigua clara i canviaven la molsa dels bastos per altra de neta, (per ser bona la molsa ha d'ésser de boix) daven gra i palla als matxos i els abeuraven d'un a un tornant-los establar o estacar a la menjadora i cada u al seu lloc.

Tot seguit pujaven a dalt, escalfant-se a la vora del foc, si era a l'hivern, feien una mica de gatzara amb la mestressa i aquesta s'enllestia a donar-los el sopar, puix havent-se de llevar dematí i anant cansats volien anar a dormir com més aviat millor; però això no vol dir que si el traginer era jova i hi havia alguna noia a l'hostal no portés tanta pressa. Si el jorn següent a mig dia no havien de trobar cap altre hostal, es feien proveir les alforges, botelles, morrals i morralets; al matí, abans de marxar, no més feien mossèc de pa i bevien l'aiguarent.

Els traginers, tan abans com ara, el primer matxo que carreguen és el guiatge, però quan els descarreguen és el primer a treure-li la carga i el darrer que han carregat és el darrer que descarreguen...

També contava en Bartés que allavors els traginers no renegaven o almenys eren molt repocs els que ho feien i al vespre deien un rosari curt; però no sabem si això era així o si ho deia per vindicar la seva classe puix ell era molt religiós. No obstant sí és general la creença de què els traginers sempre han sigut renegaires, no tenen mala anomenada per res més i fins és de suposar ho fan sense malícia com ho demostren, en certa manera, les dues anècdotes següents.

Passava un traginer vora una casa molt pobre i deserta on hi havia un home malalt al pas de la mort, i la seva dona trobant-se sola va sortir a la finestra cridant-li que hi pugés per l'amor de Déu. Parà el traginer els matxos fent un estrident xiulet i pujant a la casa, demanà a la dona amb què la podia auxiliar, responent ella que per caritat ajudés a bé morir al seu home, puix no hi havia cap capellà. Entrà el traginer a la cambra i no veien a la paret cap Sant Cristó, demanà una creu, i no tenint-la tampoc, agafà un aspi (aspi de filosa que fa creu i n'hi havia en totes les cases) preguntà a la dona el nom del seu home responent-li ella que es deia Mateu. Allavors el traginer acostant-se, aspi en ma, al llit del malalt li digué cridant: –Mateu, revutua neu, has de morí com un dimoni si no demanes perdó a Déu.

La segona, rigorosament històrica, és d'un traginer que encara corre ple de vida aquí a Ripoll, el qual havent tingut malalt un individu de la seva família, va fer una

⁹¹ Matelot o Matalot: Mosso d'hostal, encarregat principalment de tenir esment a les bísties dels traginers i caminants. Quan els traginers arribaven a l'hostal, entre ells i el matalot, en desembastar els animals, els treien el fang de les potes (IES, DCVB).

prometença d'anar a un conegut santuari d'aquesta comarca i anant un de nosaltres un dia a bosc amb ell i altres traginers, recaient la conversa sobre això ens digué: hauré de demanar a l'amo per fer festa un dia i anar a complir la prometença perquè ja veurà, això dels sants, són una gent que s'hi ha d'estar bé me caso amb seu. Ja es comprèn que tan un traginer com l'altre, els mots subratllats els varen dir sense cap eufemisme.

Com ja tenim dit, en nostres temps apenes resten traginers de carrera, els veritables traginers, generalment amos dels matxos que menaven, per més que un antic refrany diu que no se sap de qui són els matxos fins que el traginer és mort.

El tragí a bast fou substituït pel tragí en carros amb la construcció de les carreteres⁹², com es van substituint els carreters pels xofers de camió i carrilaires. És el progrés del temps...

Atès el que diuen els autors d'aquesta narració *"El tragí a bast fou substituït pel tragí en carros... i més tard pels xofers de camió"*, és escaient l'explicació d'aquesta imatge davant l'estació de tren de Vic, a primers del segle passat. És la tartana que feia el servei de transport de passatgers i correu de Vic a Gironella diàriament, passant per Prats, on es feia el canvi d'animals. A la tartana es pot veure estampat el nom del propietari del servei LORENZO GRAU, d'aquí que la casa sigui coneguda com a cal Llorenç Correu. Una dita que tenia el pare del Llorenç Grau era que quan una persona li demanava que portés un "recado", si aquesta no el pagava, li dia "Ja està dit", però si aquesta el pagava, li deia "Ja està fet". Abans, a l'últim quart de segle XIX, el senyor Llorenç Grau i Coll feia el servei de correus de Prats – Gironella – Prats a peu. Més tard, el seu fill Joan Grau i Galovardes va començar a fer el servei de Prats a Merlès, també a peu. A primers del segle XX el servei es va modernitzar amb la introducció de tartanes, aleshores el trajecte era Prats – Vic – Prats i Prats – Gironella – Prats, passant també a ser un servei de viatgers. Després de l'empresa de Llorenç Grau, també va establir-se l'empresa de J. Borralleras (cal Janet). I va ser en l'última època que les dues empreses es van associar. Aleshores també hi havia l'empresa de cal Baldiri. A la dècada dels anys 1920 les tartanes van ser substituïdes pels cotxes de línia i va ser en aquesta època que per llei governativa es van fer les "exclusives" o concessions, la qual es va adjudicar a l'empresa de cal Janet (foto cedida per Antònia Fusté i Boi, amb comentaris de Llorenç Grau i Parcerisa, AMPLI).

⁹² L'any 1875 una carta de la Diputació de Catalunya s'adreça als pobles de "Gurb, S. Bartolomé del Grau, Olost, Prats de Lluusanés, Oristá, S. Felio Saserra, Aviñó, Calders y Artés" on es fa constar el següent: *"Esta Diputación ha acordado mandar á V. como presidente del Ayuntramamiento de ese pueblo que disponga lo conveniente para que sin pérdida de tiempo se empiecen y no dejen los trabajos hasta su fin de construcción de la carretera que ha de ir desde Vich a Manresa pasando por Prats de Lluusanés, con la anchura que tiene marcada y con condiciones de camino vecinal... El Vicepresidente: Juan Mestre. San Juan de las Abadesas, 5 de Marzo 1875"* (AMPLI).

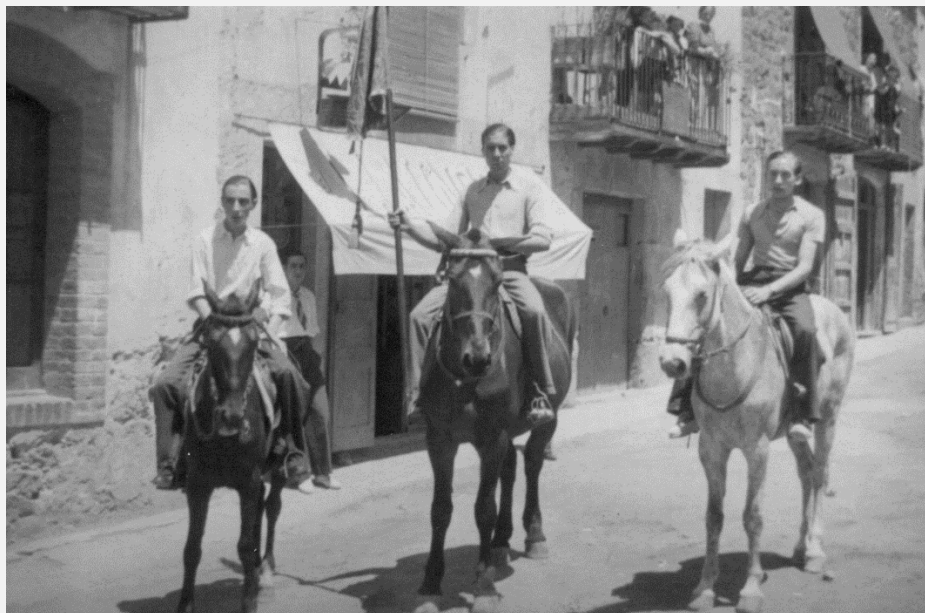
¿Quin és el Sant patró dels traginers? Diem això perquè en molts pobles fan la festa per Sant Antoni Abat. En nostra comarca el Sant que els matxos porten gravat a la medalla del front i brodat a la manteta del bast és Sant Antoni de Pàdua a qui reclamen en llurs necessitats, però la festa no la fan per Sant Antoni sinó per Sant Eloi que tampoc es fa en la diada pròpia del Sant, a 1 de desembre, sinó que es celebra l'endemà de Sant Joan.

Això és degut, almenys a Ripoll i Campdevànol, a què els traginers formaven part de la confraria de Sant Eloi i aquesta des de temps immemorial, segurament per escaure's la diada del Sant al rigor de l'hivern, celebraven la festa l'endemà de Sant Joan, el temps més hermós a muntanya.

Els elois, com els deien i diem encara, eren la confraria més poderosa del gran nombre d'oficis que l'integrava: traginers, basters, hostalers, tots els del metall com fargaires d'aram, argenters, estiraries de ferro, clavetaires, ferrers, serrallers, courers, armers amb les seves tres seccions de canoners, panyetaires i encepadors, que formaven tres oficis distints; i encara altres oficis com carnicers i fusters. A l'altar de la confraria, en l'església de Sant Eudald, a més de l'imatge principal, o sia la de Sant Eloi, hi havia als costats Sant Antoni abat i Sant Josep.

Actualment la confraria o gremi, s'és extingida i alguns dels oficis més importants que la formaven han desaparegut i altres van desapareixent o transformant-se; però amb els que resten comptant-hi especialment els que tenen cavalleries, es encara un gremi molt nombrós.

La festa consisteix ara en lo següent: A la vigília, diada de Sant Joan, cap al vespre passant amb la música i les cavalleries. L'endemà a les vuit ofici a l'església de Sant Eudald on s'hi venera Sant Eloi. En tornar de l'ofici, passant general anant al davant tres del gremi a cavall portant la bandera (que se sorteja) i els cordons amb els cavalls ben guarnits i darrera els matxos de sella i els de bast o sia els propis dels traginers.

Com diuen els autors de la narració “En tornar de l’ofici, passant general anant al davant tres del gremi a cavall portant la bandera...” Semblantment es deuria fer a Prats. A la fotografia podem veure la Passada dels Elois, davant de cal Tià (1934), d’esquerra a dreta Andreu Fusté (Noi Joan, de cal Joan del Cantó), Llorenç Grau (Llorenç Correu), amb la bandera i Josep Cruells (de cal Ferrer de la plaça). Sota el tendal, arrambat a la finestra hi ha el Vicenç Riba (cal Cigró) (foto cedida per Antònia Fusté i Boy, AMPLI).

Quan passen per davant del portalet (fielato) tota la comitiva s'atura i els arrendataris dels consums o l'Ajuntament quan s'ho administra directament, tenen obligació de donar a tots un tall de coca i un trago de vi amb un got o un porró. Cap a les onze es fa la benedicció de les cavalleries a la plaça del Corral, des del balcó de la casa de la vila i tot seguit els tradicionals tres tombs al voltant de la plaça. A mida que van passant els genets se'ls hi dóna una branqueta de freixa que posen al cap de l'animal a canvi d'una almoïna que rep un home en una safata, i serveix per ajudar a les despeses de la festa...

Traginers de la fonda d'Alpens, 1910 (AFMA).

Pels motius que tenim dits, la festa de Sant Eloi va minvant tots els anys. Per raó natural tan com pugi la dels xofers ha de baixar la dels eloïs. Cada any es veuen menys cavalls bons a la benedicció i els matxos de bast amb llurs guiatges van desapareixent. Hi contribueix també el què alguns amos de matxos els fan beneir a la quadra per comptes de menar-los al Corral. Tot seguit d'acabada la benedicció es fan les carreres de cavalleries donant premis als més corredors. Ara el trajecte és de Can Franquesa fins a Can Grauuet.

A la tarda es surt amb música cap a la font del Ros, on després de berenar es ballen sardanes i balls de sarau. Al vespre passant amb les cavalleries i ball en alguna societat.

Abans es muntava un gran i ben adornat envelat al Corral, on hi ballaven fraternalment tots els eloïs, ben mudats cada qual amb el trajo propi al seu estament, però ara si un traginer es presentés segons a quins balls ben net i mudat amb espartenyas, barretina i demás vestuari propi: en una paraula, sense disfressar-se de senyor, segurament no el deixarien entrar."